

**Δ.Π.Μ.Σ. στην Οικονομική Επιστήμη
Οικονομικό Τμήμα
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας**

ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

**Οι κύριες θεωρίες και η σύνδεσή τους
Ανίχνευση του νέου σταδίου**

**Διπλωματική Εργασία
του μεταπτυχιακού φοιτητή
Ιωαννίδη Αλέξη
Επιβλέπων: Μαυρουδέας Σταύρος
Επίκουρος Καθηγητής**

Θεσσαλονίκη 1998

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ.	3
II. ΒΑΣΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ		
II.1 Αλλαγές εντός και εκτός του τρόπου παραγωγής	5
(Το ερώτημα των κριτηρίων.)		
II.2 Το ερώτημα της αιτιακής σχέσης.	6
III. ΕΠΙΠΕΔΟ ΑΦΑΙΡΕΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΛΟΓΗΣΗ		
(Αντιπαράθεση Πουλαντζά με Fine-Harris)	8
IV. ΘΕΩΡΙΕΣ ΜΕΣΑΙΟΥ ΒΕΛΗΝΕΚΟΥΣ (ΡΥΘΜΙΣΗ)	10
V. Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΛΕΝΙΝ	13
VI. ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ FINE - HARRIS.		
VI.1 Εισαγωγή.	16
VI.2 Περιοδολόγηση της Φεουδαρχίας.	17
VI.3 Περιοδολόγηση του Καπιταλισμού.	17
A. Στάδιο του Laissez-Faire.	18
B. Στάδιο του Μονοπωλιακού Καπιταλισμού.	20
Γ. Στάδιο του Κρατικομονοπωλιακού Καπιταλισμού	21
VI.4 Περίληψη-Συμπεράσματα.	24
VII. ΘΕΩΡΙΑ ΜΑΚΡΟΚΥΜΑΤΩΝ.		
VII.1 Εισαγωγή.	26
VII.2 Kondratieff - Kuznets - Schumpeter.	26
VII.3 Γεγονός ή αυταπάτη.	29
V II.4 Η “υλική βάση “ των μακροκυμάτων.	30

VII.5 Ο ρόλος του ποσοστού κέρδους.....	31	
VII.6 Συμπεράσματα.....	33	
VIII. ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ.		
VIII.1 Μακροκύματα και στάδια: υπάρχει βάση σύγκρισης;.....	35	
VIII.2 Ο ρόλος της υπεραξίας.....	36	
VIII.3 Ο ρόλος της κρίσης και του ποσοστού κέρδους.....	37	
VIII.4 Η κοινωνικοποίηση της παραγωγής.....	38	
VIII.5 Ο ρόλος της ταξικής πάλης.....	38	
VIII.6 Συμπεράσματα.....	39	
IX. ΝΕΟ ΣΤΑΔΙΟ ΣΤΟΝ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟ;.....		40
X. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	43	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	44	

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για έναν οποιοδήποτε ιστορικό παρατηρητή ακόμη και χωρίς καθόλου γνώσεις οικονομικών είναι ολοφάνερη η μεγάλη αλλαγή στα χαρακτηριστικά του κοινωνικοοικονομικού συστήματος που ονομάζεται καπιταλιστικό, από τότε που εμφανίστηκε έως σήμερα.

Είναι επίσης φανερό πως οι αλλαγές αυτές δεν έγιναν με σταθερό ρυθμό αλλά με άλματα. Έτσι είναι λογική η προσπάθεια να διακρίνουμε αυτά τα άλματα, τις “περιόδους” που αυτά ορίζουν, περίοδοι στις οποίες κυριαρχούν συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά.

Παρ' όλ' αυτά και αγνοώντας την αρχή ότι σε πολύπλοκα συστήματα η εξέλιξη έρχεται με άλματα και ποιοτικές αλλαγές, τα “ορθόδοξα” οικονομικά δεν αναζητούν στάδια στον καπιταλισμό. Πολύ περισσότερο δεν αναζητούν καν μια γενική θεωρία για το σύστημα αυτό, θεωρώντας το αιώνιο, πανιστορικό και χωρίς διαδόχους.

Έτσι οι ελάχιστες εξαιρέσεις απ' αυτό το ρεύμα που προσπάθησαν να απαντήσουν στο πιεστικά έκδηλο ερώτημα της περιοδολόγησης, χωρίς να μπορούν να στηριχτούν σε μία γενική θεωρία, υποβάθμισαν αυτό το έργο. Απλά άθροισαν σε κάθε στάδιο κάποια γενικά χαρακτηριστικά, χωρίς καμία σύνδεση μεταξύ τους και εστιάζοντας κυρίως στις τεχνικές πλευρές τους. Ο Rostow που είναι ο πιο χαρακτηριστικός αντιπρόσωπος ξεχωρίζει πεντε στάδια (ξεκινώντας από το προηγούμενο κοινωνικό συστημα) και χωρίς να ορίσει σαφή κριτήρια περιοδολόγησης περιγράφει κάποια τεχνικά χαρακτηριστικά καθενός σταδίου χωρίς καμία αιτιακή σχέση μεταξύ τους και με ελάχιστη αναφορά σε κοινωνικοοικονομικές δομές.

Από την άλλη πλευρά το ευρύτερο ρεύμα του Μαρξισμού έχει κάνει σοβαρές προσπάθειες απάντησης σ' αυτό το ερώτημα. Είναι σαφώς “μέσα” στη λογική του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού, η εξέλιξη της κοινωνίας με άλματα και τα διαφορετικά στάδια που αυτά ορίζουν.

Επίσης ένα ισχυρό όπλο του είναι οι πάμπολες προσπάθειες για μία γενική θεωρία κίνησης του καπιταλιστικού συστήματος που αν και δεν φτάσαν στην τελική απάντηση είναι μία δυνατή βάση για κάθε προσπάθεια περιοδολόγησης.

Δίπλα σ'αυτά τα δύο “ρεύματα” υπάρχει και μία άλλη παραλλαγή “περιοδολόγησης”.Είναι η τεχνική ανάλυση των” οικονομικών κύκλων” του συστήματος,οι οποίοι είναι γενικώς παραδεκτοί και τα “στάδια” που προκύπτουν από τα “μεγάλα κύματα” (long waves) που υπολογίζονται οικονομετρικά. Η παραλλαγή αυτή είναι τεχνικά χρήσιμη, όμως το αδύνατο σημείο της είναι η έλλειψη θεωρητικής τεκμηρίωσης - εξήγησης για τα στάδια (κύματα) που προτείνει.Πάντως δεν είναι εκ φύσεως ασύμβατη με τα προηγούμενα ρεύματα και θα είχε πολύ ενδιαφέρον μία προσπάθεια σύνθεσης τους.

Ωστόσο το μεγάλο ερώτημα της περιοδολόγησης δεν είναι μόνο να περιγράψουμε,να ονομάσουμε ή να βρούμε τα όρια των σταδίων,αλλά με αφορμή αυτά και χρησιμοποιώντας τα να ανακαλύψουμε βαθύτερους νόμους που διέπουν το οικονομικό σύστημα και συνεπώς την εξέλιξή του.

Η δομή του κειμένου έχει συνοπτικά ως εξής: Στο δεύτερο κεφάλαιο τίθενται κάποια βασικά ερωτήματα που αφορούν την περιοδολόγηση και γίνεται μια προσπάθεια κατ'αρχήν οριοθέτησης τους.Στο τρίτο κεφάλαιο μέσα από μια σύντομη παρουσίαση της “Αλτουσεριανής “ λογικής περιοδολόγησης (από τις θέσεις του Πουλαντζά) γίνεται μια προσπάθεια απάντησης στο ερώτημα του επιπέδου αφαίρεσης στο οποίο πρέπει να γίνει η περιοδολόγηση. Στα κεφάλαια 4, 5, 6 και 7 παρουσιάζονται οι θεωρίες του Λένιν, των Fine-Harris, της “Ρύθμισης” και η θεωρία “μακροκυμάτων”.Ποιο αναλυτικά παρουσιάζονται αυτές των Fine-Harris και των “μακροκυμάτων”.Και στο κεφάλαιο 8 γίνεται μια προσπάθεια εύρεσης των κοινών σημείων και των διαφορών των δύο αυτών θεωριών. Τέλος στο ένατο κεφάλαιο ανιχνεύονται οι συνθήκες που ίσως ορίζουν την είσοδο σε ένα νέο στάδιο του καπιταλισμού.Με τον επίλογο η εργασία κλείνει.

II. ΒΑΣΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

II.1. ΑΛΛΑΓΕΣ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ. ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΤΩΝ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ.

Όπως ξέρουμε ο σημερινός τρόπος παραγωγής ονομάζεται καπιταλιστικός. Οι σχέσεις παραγωγής (και κατ'επέκταση ανταλλαγής και διανομής) είναι καπιταλιστικές και αυτό πολύ σύντομα σημαίνει ότι υπάρχει ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής (και οι ιδιοκτήτες αυτοί αποτελούν την αστική τάξη) ενώ αυτοί που χειρίζονται τα μέσα παραγωγής και παράγουν το προϊόν (εργατική τάξη) δεν κατέχουν παρά μόνο την εργατική τους δύναμη, την οποία και πουλάνε στους καπιταλιστές. Πάνω σ'αυτή τη βάση οικοδομείται και όλο το υπόλοιπο πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων (κοινωνικές πολιτικές, ιδεολογικές).

Όμως αυτό είναι απλά το γενικό περίγραμμα. Αυτές οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής (με ότι συνεπάγονται) δεν παραμένουν αμετάβλητες. Διατηρώντας το βασικό χαρακτηριστικό τους (ποιος κατέχει τα μέσα παραγωγής) μετασχηματίζονται σχεδόν ασταμάτητα. Εάν άλλαζε η κατοχή των μέσων παραγωγής, εάν την έχανε η αστική τάξη, τότε σαφώς θα μιλούσαμε για αλλαγή του τρόπου παραγωγής. Όμως όσο αυτό παραμένει σταθερό, οι οποιοσδήποτε άλλες αλλαγές στις παραγωγικές σχέσεις συνιστούν μετασχηματισμούς μέσα στα πλαίσια του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, δηλαδή από ένα στάδιο σε άλλο.

Το επόμενο ερώτημα είναι αν οι αλλαγές αυτές γίνονται με σταθερό ρυθμό, ή με άλματα. Γιατί μόνο στη δεύτερη περίπτωση μπορούμε να μιλάμε για στάδια στον καπιταλισμό.

Μία ιστορική προσέγγιση στην καπιταλιστική εξέλιξη μας πείθει ότι είναι γεμάτη “άλματα” στα οποία οι ποσοτικές αλλαγές μετατρέπονταν σε νέες ποιότητες και ο χρόνος κυλούσε πολύ πιο γρήγορα από το συνηθισμένο.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα η εισαγωγή των μηχανών και το πέρασμα από τη μανιφακτούρα στο εργοστάσιο, ή η δημιουργία των μονοπωλίων και οι πολιτικές προεκτάσεις τους.

Αυτό άλλωστε είναι αναμενόμενο και από τη γενικότερη επιστημονική εμπειρία, η οποία δείχνει ότι ενώ στα απλά συστήματα λίγων μεταβλητών οι αλλαγές είναι συνεχείς (φυσικά συστήματα), στα πιο πολύπλοκα (χημικά, βιολογικά) η συνέχεια καταργείται και η εξέλιξη γίνεται με άλματα τα οποία ορίζουν διαφορετικές μεταξύ τους καταστάσεις.

Όμως σ'ένα πολύπλοκο σύστημα όπως το κοινωνικοοικονομικό μπορούν να συμβούν αρκετες ποιοτικές αλλαγές χωρίς το σύνολο να έχει εξελιχθεί σε νέα ποιότητα. Ποια είναι τα γνωρίσματα -κριτήρια που καθορίζουν με την αλλαγή τους το περασμα από ένα στάδιο στο επόμενο;

Η απάντηση σ'αυτό το ερώτημα δεν είναι εύκολη και οι γνώμες δίστανται. Ένας από τους στόχους αυτής της εργασίας είναι να δώσει κάποια απάντηση σ'αυτό το ζήτημα και αυτό θα γίνει παρουσιάζοντας τις διαφορετικές προσεγγίσεις. Όμως μπορούμε καταρχήν να πούμε ότι αυτά τα γνωρίσματα-κριτήρια δεν κινούνται στο επίπεδο, για παράδειγμα της τεχνολογικής ανάπτυξης, αλλά περισσότερο στο επίπεδο της κοινωνικοποίησης της παραγωγής, των μορφών υπεραξίας και πώς ιδιοποιούνται, της μορφής των αγορών, των κρίσεων και των πολιτικών συστημάτων.

Ας κρατήσουμε το βασικό αυτό ερώτημα στο μυαλό μας καθώς προχωρούμε σ'αυτή τη μελέτη.

II.2. ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΙΤΙΑΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ.

Το σημείο αυτό είναι ίσως το πλέον αμφιλεγόμενο, όχι μόνο στην προσπάθεια περιοδολόγησης, αλλά σε κάθε προσπάθεια εξήγησης που κάνει η οικονομική ή όποια άλλη επιστήμη..

Το πρόβλημα δεν είναι μόνο η δυσκολία στο να βρεθούν οι αιτιώδεις σχέσεις (που έτσι κι αλλιώς είναι πολύ μεγάλη). Είναι κυρίως ο φιλοσοφικός διχασμός ανάμεσα στα δύο άκρα του ντετερμινισμού (ή της απόλυτης αιτιοκρατίας) από τη μια και της τυχαιοκρατίας από την άλλη. Η επιστήμη δεν μπορεί να δεχθεί την τυχαιοκρατία, η οποία καταργεί κάθε προσπάθεια εξήγησης, αλλά και η υποταγή στον ντετερμινισμό κάνει κάθε ανθρώπινη προσπάθεια περιττή και το μέλλον πλήρως προκαθορισμένο από το παρελθόν (αρχικές συνθήκες) και την αιτιότητα.

Το πρόβλημα είναι ότι δεν έχει προταθεί φιλοσοφικά κάποια πειστική μέση οδός. Η λογική στην οποία θα κινηθούμε απορρίπτει την τυχαιοκρατία (ότι δηλαδή τα πάντα καθορίζονται από τυχαίους ή υποκειμενικούς παράγοντες), χωρίς να απορρίπτει το ρόλο του τυχαίου στην ιστορική διαδικασία. Το τυχαίο με αυτή τη λογική απλά μπορεί να ενεργοποιήσει κάποιες διαδικασίες ή όχι, αλλά δεν μπορεί να στρέψει την οικονομία σε αντίθετη κατεύθυνση από αυτή που ορίζουν οι βασικές της νομοτέλειες. Οι οποίες νομοτέλειες υπάρχουν μέσα στην ίδια τη ζωή και είναι στοχος μας να τις ανακαλύψουμε.

Έτσι λοιπόν οι αντικειμενικές συνθήκες και οι νόμοι κίνησης ορίζουν τα πλαίσια και τις δυνατότητες εξέλιξης και εναπόκειται στον υποκειμενικό παράγοντα ή στη τύχη, το ποιές απ' αυτές τις δυνατές πορείες θα ακολουθηθεί.

Επειδή οι διαφορετικές αυτές πορείες πρέπει να εκφράζουν την ίδια νομοτέλεια, δεν μπορεί να είναι σε αντίθετη κατεύθυνση, αλλά μάλλον σε παραπλήσια.

Με βάση την παραπάνω λογική αποδεχόμαστε την ύπαρξη αιτιότητας στην εξέλιξη του καπιταλισμού και στη δημιουργία των διάφορων σταδίων του.

Όπως είναι φανερό από την παραπάνω ανάλυση η αιτιότητα της εξέλιξης του συστήματος είναι εσωτερική. (γιατί αν καθορίζονταν από εξωτερικούς παραγοντες τότε θα ήταν τυχαία). Και το επίπεδο στο οποίο θα την αναζητήσουμε είναι η οικονομική αναπαραγωγή. Σ' αυτό το βασικό επίπεδο δρουν οι νόμοι της καπιταλιστικής συσσώρευσης, οι οποίοι καθορίζουν και τα βασικά χαρακτηριστικά της ταξικής πάλης. Το σημείο αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία, γι αυτό ας δούμε ένα παράδειγμα, που είναι η πάλη των εργατών στις αρχές του αιώνα για μείωση του χρόνου εργασίας. Αυτό ήταν αποτέλεσμα του τρόπου συσσώρευσης που επικρατούσε τότε και στηρίζονταν στην απόλυτη υπεραξία (συγκέντρωση και όχι συγκεντροποίηση) ωθώντας έτσι την εργάσιμη ημέρα στις 12-14 ώρες, κάνοντας πολύ δύσκολη την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Εξαιτίας αυτού του τρόπου συσσώρευσης δημιουργήθηκε ένα ολόκληρο ρεύμα εργατικών αγώνων που σφράγισε την εποχή αυτή. Είναι αρκετά φανερή η επίδραση των συγκεκριμένων νόμων της οικονομίας και της καπιταλιστικής συσσώρευσης στη ανάπτυξη της ταξικής πάλης. Και είναι μια απόδειξη για την ύπαρξη αιτιότητας στο επίπεδο του τρόπου παραγωγής και όχι αυτοτελώς στο επίπεδο της ταξικής πάλης το οποίο είναι εν πολλοίς ετεροκαθοριζόμενο.

III. ΕΠΙΠΕΔΟ ΑΦΑΙΡΕΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΛΟΓΗΣΗ

(Η αντιπαράθεση Πουλαντζά με Fine - Harris)

Ερχόμαστε τώρα μπροστά σε ένα μεθοδολογικό ερώτημα που χωρίζει το ευρύτερο Μαρξιστικό ρεύμα σε δύο “τάσεις”. Σε ποιο επίπεδο (αφαίρεσης) πρέπει να γίνεται η περιοδολόγηση; Στο επίπεδο του τρόπου παραγωγής ή στο επίπεδο του κοινωνικού σχηματισμού;

Όταν λέμε “τρόπος παραγωγής” εννοούμε την ενότητα παραγωγικών σχέσεων παραγωγικών δυνάμεων που καθορίζει τον τρόπο λειτουργίας της οικονομίας και κατά συνεπεία της κοινωνίας.

Ενώ με τη έννοια “κοινωνικός σχηματισμός” εννοούμε την συγκεκριμένη μορφή που έχει πάρει ένας τρόπος παραγωγής σε μια συγκεκριμένη κοινωνία, με τις ιδιομορφίες και τις ιστορικές ή άλλες ιδιαιτερότητές της.

Είναι φανερό ότι ο τρόπος παραγωγής είναι σε υψηλότερο επίπεδο αφαίρεσης από τον κοινωνικό σχηματισμό. Όμως ποιο επίπεδο αφαίρεσης είναι ορθότερο για την περιοδολόγηση του καπιταλιστικού συστήματος;

Η Αλτουσεριανή παράδοση (με κύριο εκφραστή τον Πουλαντζά) επιμένει πως μόνο στο επίπεδο του “κοινωνικού σχηματισμού” μπορεί να γίνει περιοδολόγηση. (Poulantzas 1975). Κι αυτό γιατί αυτό το επίπεδο είναι ιστορικά συγκεκριμένο και από και μόνο σε συγκεκριμένες οντότητες (κοινωνίες) μπορεί να γίνει περιοδολόγηση. Επίσης υποστηρίζεται ότι η ταξική πάλη δεν υπακούει σε γενικούς νόμους κίνησης, αλλά παίρνει διαφορετική τροπή από την μία κοινωνία στην άλλη και γι αυτό μόνο μελετώντας τις συγκεκριμένες κοινωνίες, έτσι όπως εμφανίστηκαν και εξελίχθηκαν μπορούμε να τις ταξινομήσουμε σε στάδια.

Είναι φανερή η υποτίμηση της θεωρητικής αφαίρεσης και της αναζήτησης της ουσίας και η προσκόλληση στη μορφή που αυτή η θεωρία εμπεριέχει. Γιατί αν ανεβαίνουμε σε ένα υψηλότερο επίπεδο αφαίρεσης, όπως ο τρόπος παραγωγής, αυτό δε γίνεται για λόγους απλούστευσης, αλλά για να φτάσουμε ξεπερνώντας τις μορφές εμφάνισης στην ουσία των πραγμάτων. Έτσι μιλώντας για “καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής” αναζητούμε τις βαθύτερες κινητήριες δυνάμεις του καπιταλιστικού συστήματος ανεξάρτητα από τις μορφές που αυτό παίρνει από χώρα σε χώρα.

Έτσι μόνο μπορούμε να εξηγήσουμε και την εμφάνιση της ταξικής πάλης, η οποία (πέρα από τις τοπικές ιδιαιτερότητες) υπακούει στις αναγκαιότητες που την γέννησαν. Και αυτές οι αναγκαιότητες είναι κρυμμένες στον τρόπο παραγωγής, στις παραγωγικές σχέσεις και στη μορφή που αυτές παίρνουν από καιρό σε καιρό και από χώρα σε χώρα.

Από την σύντομη αυτή ανάλυση είναι φανερό πως ουσιαστική περιοδολόγηση μπορεί να γίνει μόνο στο επίπεδο του τρόπου παραγωγής. Και μόνο σ αυτό το επίπεδο μπορεί να εκτιμηθεί σωστά η ταξική πάλη, γιατί εκεί βρίσκονται οι κινητήριες δυνάμεις της. Η ίδια η ιστορική εξέλιξη διαφορετικών χωρών , με διάφορους πολιτισμούς και διαφορετική παράδοση στην ταξική πάλη το αποδεικνύει. Παρά τις μεγάλες διαφορές τους ακολούθησαν την ίδια πορεία εξέλιξης, η οποία καθορίστηκε από τη σχέση παραγωγικών δυνάμεων -παραγωγικών σχέσεων και όχι από ιστορικές ή άλλες ιδιομορφίες.

IV. ΘΕΩΡΙΕΣ ΜΕΣΑΙΟΥ ΒΕΛΗΝΕΚΟΥΣ

Η “ΡΥΘΜΙΣΗ”

Σαν μια προσπάθεια αποφυγής του δύσκολου καθήκοντος της εύρεσης των νόμων κίνησης ενός τόσο πολύπλοκου συστήματος όπως το κοινωνικό, εμφανίστηκαν στη δεκαετία του 1970 οι Θεωρίες Μεσαίου Βεληνεκούς. Η κρίση του δυτικού Μαρξισμού όσο και των αστικών κοινωνικών θεωριών συντέλεσε σ' αυτό.

Έτσι οι θεωρίες αυτές δεν προσπαθούν να βρουν τους νόμους κίνησης ούτε να εξηγήσουν στα πλαίσια μιας γενικής θεωρίας τα συμβάντα του καπιταλισμού. Αντίθετα στηρίζονται στο εμπειρικό πεδίο, στη σφαίρα των φαινομένων και παραμένουν σε μια προθεωρητική ανάλυσή τους.

Ξεκινώντας από τα εμπειρικά δεδομένα δημιουργούν τις εμπειρικές πεποιθήσεις, τις οποίες τις θεωρούν αυταπόδεικτες. Αυτές τις εμπειρικές πεποιθήσεις τις τυποποιούν σε κωδικοποιημένα γεγονότα και απ' αυτά παράγουν τις ενδιάμεσες έννοιες (intermediate terms), που δεν είναι πλήρης θεωρία, αλλά έννοιες προθεωρητικής υφής. Φυσικά αυτές οι έννοιες συμφωνούν με τα δεδομένα και έτσι το μοντέλο αυτοεπιβεβαιώνεται.

Όμως αυτές οι ενδιάμεσες έννοιες δεν προκύπτουν από μια προσπάθεια αφαίρεσης και προσέγγισης της ουσίας, αλλά είναι η αναγωγή σε θεωρία των πολύ συγκεκριμένων αποτελεσμάτων που δίνει η εμπειρική έρευνα. Έτσι, δεν έχουν καμία ερμηνευτική δυνατότητα και μπορούν να επιβεβαιώσουν μόνο τα δεδομένα από τα οποία προήλθαν.

Η σχέση των Θ.Μ.Β. με τις γενικές θεωρίες, όπως είναι φανερό, δεν είναι καλή. Οι “αφηρημένοι γενικοί νόμοι” των θεωριών αυτών απορρίφθηκαν και αντικαταστάθηκαν από τις ενδιάμεσες έννοιες. Χρησιμοποιούνται επιμέρους στοιχεία για την Αξία, το Κράτος, το Προτσές Εργασίας, τα οποία σχετικοποιούνται τόσο, ώστε να χάσουν τη μεταξύ τους σύνδεση και την ενιαία λογική τους.

Δίνεται έμφαση κυρίως στους συγκεκριμένους κοινωνικούς σχηματισμούς και κυριαρχούν στη λογική τους οι θεσμικές μορφές, γιατί πιστεύουν στην ιστορικοσυγκυριακή αντιστοιχία μεταξύ παραγωγής και διανομής και θεσμών του κράτους και της κοινωνίας.

Περιοδολόγηση.

Η περιοδολόγηση γίνεται με βάση το καθεστώς συσσώρευσης (που θεωρείται ότι είναι μια μορφή κοινωνικού μετασχηματισμού που αυξάνει τη σχετική υπεραξία).

Έτσι ο Aglietta (1979) ξεχωρίζει δύο ιστορικά καθεστώτα συσσώρευσης:

- α) το εκτατικό
- β) το εντατικό.

Η ρύθμιση (που είναι το σύνολο των κοινωνικοοικονομικών δομών που αναπαράγουν τον τρόπο παραγωγής) είναι το κοινωνικό και θεσμικό προαπαιτούμενο για το καθεστώς της συσσώρευσης.

Ποιο ολοκληρωμένα ο Boyer (1987) ορίζει το καθεστώς συσσώρευσης σαν το σύνολο των κανονικοτήτων που επιτρέπουν το σχηματισμό του κεφαλαίου. Και αυτές είναι:

- 1) Το μοντέλο οργάνωσης της παραγωγής.
- 2) Το μάναντζμεντ.
- 3) Τα μερίδια μισθού -κέρδους -φόρων(έτσι ώστε να συμβαδίζουν η παραγωγή και η ζήτηση).
- 4) Ο όγκος της ενεργού ζήτησης.
- 5) Οι σχέσεις του καπιταλιστικού με τον μη καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής μέσα σε μία κοινωνία.

Έτσι προχωράει στην παρακάτω περιοδολόγηση:

α) εκτατική συσσώρευση(όπου οι εργάτες δεν είναι καταναλωτές και χωρίς την είσοδο των νέων τεχνολογιών)

β) εντατική συσσώρευση χωρίς μαζική κατανάλωση (που διαρκεί λίγο χρόνο και έχουμε είσοδο των νέων τεχνολογιών αλλά χωρίς αύξηση των μισθών και της απασχόλησης) και

γ) εντατική συσσώρευση με μαζική κατανάλωση (Φορντισμός-όπου υπάρχει νέος κοινωνικός συμβιβασμός, οι εργάτες είναι παραγωγοί και καταναλωτές μαζί και τελικά ωφελημένοι από αυτό το συμβιβασμό).

Με βάση αυτά τα καθεστώτα συσσώρευσης ορίζει και τρεις μορφές ρύθμισης: την παλιά την ανταγωνιστική και την μονοπωλιακή. Τέλος σύμφωνα με τον Lipietz (1987,σ.33-34) σε κάθε καθεστώς ρύθμισης (αυτός ορίζει δύο, τα ίδια με τον Aglietta) αντιστοιχούν περισσότεροι από έναν τρόποι ρύθμισης.

Συμπεράσματα

Είναι φανερό ότι οι Θεωρίες Μεσαίου Βεληνεκούς δεν θέλουν ούτε μπορούν να παίξουν το ρόλο μιας γενικής θεωρίας. Έτσι η ουσιαστική προσφορά τους είναι η κωδικοποίηση ορισμένων δομών και “μεθόδων” της παραγωγής και της κοινωνικής αναπαραγωγής που μπορεί να δώσει ερεθίσματα για τη βαθύτερη και ουσιαστική εξήγησή τους. Όσο για τα στάδια που ορίζουν , αυτά μένουν στο ερώτημα της εύρεσης εκείνου του σημείου στον καπιταλισμό, όπου η “εκτατική “ συσσώρευση μετατρέπεται σε “εντατική” . Με έναν τόσο μονοδιάστατο διαχωρισμό (που είναι αποτέλεσμα απλουστευτικής λογικής) δεν μπορεί να υπάρχει απαίτηση για ουσιαστική εξήγηση της δημιουργίας σταδίων στον καπιταλισμό.

Ν.Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΛΕΝΙΝ

Μία από τις πρώτες τεκμηριωμένες προσπάθειες για την θεμελίωση της ύπαρξης ενός νέου σταδίου στον καπιταλισμό έγινε από τον Β.Ι.Λένιν. Στο έργο του “Ίμπεριαλισμός , ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού” που έγραψε το 1916, εξηγεί εκλαικευτικά όπως τονίζει και με προσοχή για να “περάσει”. από την τσαρική λογοκρισία, τις οικονομικές βάσεις του νέου αυτού σταδίου που ονομάζει ιμπεριαλισμό. Στην σκιά των αντιπαραθέσεων των μεγάλων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων για το ξαναμοίρασμα του κόσμου και ενώ μαίνονταν ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, ο Λένιν έκανε μια προσπάθεια για την οικονομική θεμελίωση και εξήγηση του φαινομένου του ιμπεριαλισμού, που ήταν εντονότατο την εποχή εκείνη.

Παρά τα 80 και πλέον χρόνια που έχουν περάσει, πολλά από τα συμπεράσματά του είναι ακόμη σε ισχύ, αλλά κυρίως ο τρόπος σκέψης που ξεκινάει από την λειτουργία της οικονομίας για να εξηγήσει την πολιτική συμπεριφορά των κρατών αλλά και των τότε σοσιαλδημοκρατών.

Έτσι λοιπόν όλα ξεκινάνε απότο τέκνο της εξέλιξης του ελεύθερου ανταγωνισμού: το μονοπώλιο. Η άναρχη δομή της οικονομίας που συνεπάγεται ο ελεύθερος ανταγωνισμός και οι επακόλουθες κρίσεις μαζί με την εισαγωγή των νέων τεχνολογιών έγιναν αιτία για την συγκεντροποίηση του κεφάλαιου σε λίγες μεγάλες επιχειρήσεις, ιδίως στους βασικούς βιομηχανικούς κλάδους (κάρβουνο , πετρέλαιο, βαριά βιομηχανία, ηλεκτρική βιομηχανία). Οι τεράστιες επιχειρήσεις που απόμειναν ενώθηκαν μεταξύ τους σε καρτέλ και τραστ μοιράζοντας όχι μόνο τις αγορές της χώρας τους, αλλά και ολόκληρο του κόσμου και καθορίζοντας τις τιμές. (Χαρακτηριστικά στον τομέα του ηλεκτρισμού δύο καρτέλ της AEG και της GENERAL ELECTRIC έλεγχαν το 100% της παγκόσμιας βιομηχανίας ηλεκτρικών ειδών).(Λένιν 1975).

Η ίδια διαδικασία παρατηρήθηκε και στις τράπεζες με αποτέλεσμα τη δημιουργία πιστωτικών κολοσσών, που από μεσολαβητές στη διακίνηση του χρήματος μετατράπηκαν σε μονοπωλητές του, κάνοντας το βιομηχανικό κεφάλαιο

αδύνατο να συνεχίσει χωρίς τη συνεργασία του πιστωτικού. Η ένωση που ήταν αναγκαία δημιούργησε το χρηματιστικό κεφάλαιο κατά τον ορισμό του Hilferding (1981). Επομένως, η τεράστια αλλαγή στην οικονομική αναπαραγωγή, η εν μέρει κατάρρευση της αγοράς από τις μονοπωλιακές συμφωνίες για τις τιμές και το μοίρασμα των παγκόσμιων αγορών μεταξύ των καρτέλ ήταν η γενεσιουργός αιτία, η οικονομική βάση του ιμπεριαλισμού. Τα ιμπεριαλιστικά κράτη για να εξασφαλίσουν τις α΄ ύλες και τις αγορές στα “εθνικά” καρτέλ και τραστ, επιδόθηκαν σε αγώνα δρόμου (και όπλων) για την κατάκτηση των αποικιών. Και όταν ο ελεύθερος υπόλοιπος κόσμος κατακτήθηκε δεν έμενε παρά μόνο το ξαναμοίρασμα του κόσμου με τον πόλεμο. Έτσι ήταν πέρα για πέρα οικονομικοί οι λογοι της ιμπεριαλιστικής κρατικής πολιτικής και της αποικιοκρατίας.

Συνοψίζοντας αυτή τη διαδικασία ο Λένιν ξεχώρισε πέντε βασικά γνωρίσματα του νέου τότε σταδίου του καπιταλισμού, του ιμπεριαλισμού: (Λένιν 1975):

1. Συγκεντροποίηση της παραγωγής με τη δημιουργία μονοπωλίων και τραστ.
2. Δημιουργία χρηματιστικού κεφαλαίου.
3. Εξαγωγή κυρίως κεφαλαίου και όχι μόνον εμπορευμάτων.
4. Τα καρτέλ και τα τραστ μοιράζουν μεταξύ τους τις παγκόσμιες αγορές.
5. Έχει τελειώσει το εδαφικό μοίρασμα της γης ανάμεσα στα ιμπεριαλιστικά κράτη.

Επειδή η συζήτηση για τα στάδια του καπιταλισμού ήταν τότε στην αρχή της βλέπουμε ότι ο Λένιν δεν μπαίνει στη λογική να θέσει κριτήρια ή κάποιες βασικές αρχές περιοδολόγησης. Το επιχείρημα για το νέο στάδιο βγαίνει αβίαστα από τις τεράστιες αλλαγές στην παραγωγή που έφερε η δημιουργία των μονοπωλίων, του χρηματιστικού κεφαλαίου και των αποικιών. Και πράγματι δημιουργήθηκε μια νέα ποιοτικά κατάσταση στον καπιταλισμό.

Βέβαια ο Λένιν ισχυρίστηκε ότι ο ιμπεριαλισμός είναι το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού (που σαπίζει). Αν δεχτούμε ότι στη συνέχεια υπήρξε και νέο στάδιο, η εκτίμηση του αυτή είναι λάθος. Όμως τα βασικά χαρακτηριστικά εκείνης της περιόδου εξακολουθούν να ισχύουν ακόμη και σήμερα. Τελικά είμαστε ακόμα στο ίδιο στάδιο ή όχι;

Εξετάζοντας τα γεγονότα 80 χρόνια μετά το Λένιν και αφού έχει καθήσει η ιστορική σκόνη, μπορούμε να πούμε πως τα πέντε κριτήρια που έβαλε ο Λένιν ήταν σωστά αλλά δεν ήταν όλα. Έτσι, πράγματι περιγράφει, αλλά όχι πλήρως το νέο στάδιο του καπιταλισμού. Γι'αυτό, αν και τα περισσότερα απ'αυτά ισχύουν μέχρι και

σήμερα (αλλαγμένα μόνο στη μορφή) δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είμαστε ακόμα στο ίδιο στάδιο. Και αυτό γιατί έχουν αλλάξει κάποια άλλα βασικά χαρακτηριστικά που θα μελετήσουμε παρακάτω.

Δύο Βασικά Συμπεράσματα

Το πρώτο που πρέπει να κρατήσουμε είναι το βασικό κριτήριο της κοινωνικοποίησης της παραγωγής που “ κρίνει “ την εξέλιξη του συστήματος και το πέρασμά του από το ένα στάδιο στο άλλο. Ο Λένιν το θεωρεί το πιο βασικό και αυτή του η σκέψη είναι αποδεκτή και από μεταγενέστερους μελετητές (όπως θα δούμε παρακάτω).

Εξίσου όμως σημαντικός είναι και ο τρόπος σκέψης του Λένιν που εξηγεί το νέο στάδιο ξεκινώντας από την οικονομία και καταλήγοντας στην πολιτική. Ξεκινώντας δηλαδή από τη δημιουργία του μονοπωλίου σαν καπιταλιστική νομοτέλεια, εξηγεί την ιμπεριαλιστική συμπεριφορά των κρατών εξαιτίας αυτής της ύπαρξης μονοπωλίων. Και το επεκτείνει αυτό μέχρι την ταξική πάλη, λέγοντας πως ο ιμπεριαλισμός έχει την τάση να διασπά τους εργάτες. Γιατί ένα ιμπεριαλιστικό κράτος εκμεταλλεύεται τις εργατικές τάξεις πολλών λαών, δίνοντας ένα μερίδιο στη δική του εργατική τάξη για να είναι πιο ισχυρό. Έτσι εξηγείται και η “σοσιαλσωβινιστική “ όπως την ονομάζει (Λένιν 1975) στάση υπέρ του πρώτου παγκοσμίου πολέμου των εργατικών κομμάτων των κρατών αυτών.

Αυτή η ξεκάθαρα υλιστική αντιμετώπιση του ζητήματος της ταξικής πάλης κάνει ακόμα πιο καθαρό, ότι η περιοδολόγηση πρέπει να γίνει στο επίπεδο του τρόπου παραγωγής, αφού αυτός ορίζει και τις τάσεις στην ταξική πάλη.

Πραγματικά εκλαικευτική, μεστή και διδακτική μέχρι και σήμερα, γραμμένη στην κόψη της επανάστασης είναι η συνεισφορά του Λένιν στην προσπάθεια περιοδολόγησης του καπιταλισμού.

VI. FINE - HARRIS

VI.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι Fine και Harris ακολουθούν μία μέθοδο περιοδολόγησης που είναι πιο κοντά στην Μαρξική λογική. Αντιπαρερχόμενοι την Αλτουσεριανή λογική για τον “κοινωνικό σχηματισμό”, μελετούν τον καπιταλισμο και τα στάδια του στο επίπεδο του τρόπου παραγωγής. Δηλαδή, στο επίπεδο των οικονομικών σχέσεων παραγωγής οι οποίες με τη σειρά τους δημιουργούν μια σειρά ακόμη κοινωνικές σχέσεις απαραίτητες για την αναπαραγωγή της κοινωνίας.

Πιο αναλυτικά: ο τρόπος λειτουργίας της οικονομίας καθορίζεται από τις σχέσεις παραγωγής. Όμως η κοινωνία δεν είναι μόνο οικονομία. Με τη βάση τις σχέσεις παραγωγής δημιουργούνται και άλλες κοινωνικές σχέσεις (σχέσεις ανταλλαγής και διανομής) απαραίτητες για να λειτουργήσει το οικονομικό σύστημα και να υπάρξει οικονομική αναπαραγωγή. “Επάνω” σ’αυτές τις σχέσεις δημιουργούνται οι πολιτικές και ιδεολογικές σχέσεις (κράτος, θεσμοί, ιδεολογία κλπ) που χρειάζονται για την κοινωνική αναπαραγωγή. Όπως βλέπουμε το “οικοδόμημα” των κοινωνικών σχέσεων έχει στη “βάση” του τις σχέσεις παραγωγής. Αυτή η δομή δεν είναι τυχαία αλλά ούτε και μηχανιστική. Είναι μία προσπάθεια να βρεθεί το πρωτεύον και καθοριστικό στοιχείο των κοινωνικών σχέσεων. Η ίδια η ταξική πάλη πηγάζει από τις σχέσεις παραγωγής και κατ’επέκταση ανταλλαγής και διανομής όπως είδαμε προηγούμενα. Φυσικά, η ταξική πάλη επεκτείνεται μέχρι την πολιτική και ιδεολογική πάλη σαν συμπύκνωμα, ακριβώς γιατί και οι ιδεολογικοπολιτικές σχέσεις είναι το συμπύκνωμα των παραγωγικών σχέσεων.

Αφού λοιπόν είναι το πρωτεύον και γενεσιουργό στοιχείο ο τρόπος παραγωγής είναι λογικό η περιοδολόγηση να μελετάει τις αλλαγές στον τρόπο παραγωγής και ότι αποτέλεσμα έχουν αυτές στις κοινωνικές σχέσεις. Αυτή είναι και η μεθοδολογία των Fine και Harris (1986,σελ. 134-139).

VI.2. ΠΕΡΙΟΔΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑΣ

Οι Fine και Harris αφού απάντησαν με τον τρόπο που είδαμε στο προηγούμενο ερώτημα, παίρνουν σαν παράδειγμα τους τον τρόπο με τον οποίο ο Μαρξ ξεχώρισε στάδια στο προηγούμενο του καπιταλισμού κοινωνικό σύστημα.

Στον τρίτο τόμο του “Κεφαλαίου” ο Μαρξ αναλύει τρία διαφορετικά στάδια στο φεουδαρχικό τρόπο παραγωγής. Στο πρώτο στάδιο κυριαρχεί η πρόσοδος σε εργασία, στο δεύτερο η πρόσοδος σε είδος και στο τρίτο η πρόσοδος σε χρήμα.

Δηλαδή, οι δουλοπάροικοι εξαναγκάζονταν με φυσική πίεση να δουλέψουν για το φεουδάρχη - κάτοχο της γης, κατά το πρώτο στάδιο, ενώ ο εξαναγκασμος ήταν περισσότερο θεσμικός κατά το δεύτερο. Στο τρίτο στάδιο εμφανίζεται σαν νέο στοιχείο ο οικονομικός καταναγκασμός. (Fine-Harris 1986, σελ. 141-143).

Βλέπουμε ότι ο διαχωρισμός σε στάδια γίνεται με βάση το κριτήριο του τρόπου ιδιοποίησης της υπερεργασίας (προσόδου). Κάθε φορά που μετασχηματίζεται η μορφή της προσόδου δημιουργείται μία νέα διάρθρωση των κοινωνικών σχέσεων πάνω στις οποίες βασίζεται η αναπαραγωγή της κοινωνίας. Και ενώ το βασικό συστατικό των φεουδαρχικών σχέσεων παραγωγής παραμένει αμετάβλητο, οι αλλαγές αυτές στην μορφή και στον τρόπο ιδιοποίησης της υπερεργασίας έχουν μεγάλη επίδραση στην κοινωνία και προωθούν νέες μορφές ταξικής πάλης.

Οι Fine και Harris “κρατάνε” τη λογική και τα κριτήρια του Μαρξ για την περιοδολόγηση. Και συνοπτικά αυτά είναι η μορφή και οι τρόποι ελέγχου και ιδιοποίησης της υπεραξίας και οι αλλαγές που αυτά δημιουργούν στην υπόλοιπη κοινωνική δομή. Και με βάση αυτή την ιδέα προχωρούν στην περιοδολόγηση του καπιταλισμού.

VI.3. ΠΕΡΙΟΔΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

Όπως και ο Λένιν νωρίτερα, έτσι και οι Fine- Harris θεωρούν βασικό “κριτήριο- γνώρισμα” για το πέρασμα από το ένα στάδιο στο άλλο την αύξηση της κοινωνικοποίησης της παραγωγής, το πέρασμά της σε νέο επίπεδο.

Έτσι στο στάδιο του *laissez faire* η καπιταλιστική παραγωγή κοινωνικοποιείται στην πιο υπαναπτυκτική μορφή της, σαν μια κοινότητα εμπορευματοπαραγωγών. Κυριαρχεί η αγορά και η εμπορευματική ανταλλαγή (εμπορικό κεφάλαιο) και η συγκέντρωση σε βάρος της συγκεντρωποίησης.

Ενώ στον μονοπωλιακό καπιταλισμό, εκτός από το βάθεμα της κοινωνικοποίησης της παραγωγής με τη δημιουργία των μονοπωλίων, κοινωνικοποιείται και η αναπαραγωγή μέσω νέων μορφών ελέγχου και ιδιοποίησης της υπεραξίας. Η αγορά χάνει την παντοδυναμία της στον καθορισμό των τιμών.

Τέλος στον μέγιστο βαθμό αυτή η κοινωνικοποίηση έρχεται με την είσοδο του κράτους στην οικονομική διαδικασία και τον καθοριστικό ρόλο που παίζει στην παραγωγή και την αναπαραγωγή, στο μοίρασμα της υπεραξίας.

Όμως χωρίς να το αναγγείλουμε μόλις αναφέραμε τα 3 στάδια στα οποία χωρίζουν τον μέχρι το 1979 καπιταλισμό οι Fine-Harris(1986 σελ.143,146,152):

Α στάδιο: Φιλελεύθερος καπιταλισμός(*laissez faire*)

Β στάδιο: Μονοπωλιακός καπιταλισμός

Γ στάδιο: Κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός.

Και όπως μόλις είδαμε το βασικό κριτήριο είναι ο τρόπος και ο βαθμός κοινωνικοποίησης της παραγωγής. Αυτή η κοινωνικοποίηση όπως οι Fine-Harris ισχυρίζονται εξαρτάται από την μορφή της υπεραξίας και τον τρόπο ιδιοποίησης και ελέγχου της.

Αυτό είναι και το βασικό και ουσιαστικό κριτήριο της περιοδολόγησής τους. Ας το εξετάσουμε λοιπόν αναλυτικά βλέποντας πώς εφαρμόζεται για να ξεχωρίσει τα τρία στάδια που προαναφέραμε.

A. ΤΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΟΥ LAISSEZ FAIRE

Το στάδιο αυτό είναι το πρώτο αμέσως μετά την φεουδαρχία. Οι τεχνικές παραγωγής συνεπώς είναι αυτές που κληρονομήθηκαν από το προηγούμενο “καθεστώς”. Δεν υπάρχουν οι μηχανές και γι’ αυτό κυριαρχεί η μορφή της απόλυτης υπεραξίας και η συσσώρευση έχει τη μορφή της συγκέντρωσης. Φυσικά υπάρχει και η σχετική υπεραξία, στο βαθμό που η συσσώρευση βοηθάει στην αύξηση της παραγωγικότητας, μέσα από τον καταμερισμό εργασίας και την εσωτερική

αναδιοργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας. Όμως αυτή η σχετική υπεραξία δεν στηρίζεται στην αλματώδη αύξηση της παραγωγικότητας που φέρνουν οι μηχανές και γι'αυτό είναι μικρό το ποσοστό της σε σχέση με την απόλυτη. Άρα, στο Α στάδιο κυριαρχεί η απόλυτη υπεραξία. Ας δούμε τι συμβαίνει με τις μορφές ελέγχου και ιδιοποίησης της.

Αυτός που ελέγχει την παραγωγική διαδικασία, την οργάνωση της παραγωγής, το χρηματοδοτικό και λογιστικό έλεγχο και τελικά το πώς και τι θα παραχθεί και που θα πωληθεί είναι ο ιδιοκτήτης του κάθε εργοστασίου. Έτσι ο έλεγχος των μέσων παραγωγής είναι συνδεδεμένος με την ιδιοκτησία τους. Η δε υπεραξία πραγματοποιείται και καρπώνεται στη σφαίρα της ανταλλαγής (αγορά) και έχει τη μορφή του επιχειρηματικού κερδους.

Αυτοί λοιπόν είναι οι κύριοι τρόποι ελέγχου και ιδιοποίησης της υπεραξίας. (Οι διαφορές με το επόμενο στάδιο θα γίνουν εμφανείς στο επόμενο κεφάλαιο).

Ας εξετάσουμε τώρα τις αντιθέσεις αυτού του πρώτου σταδίου. Η κυριότερη είναι πως η παραγωγή απόλυτης υπεραξίας (δηλαδή αυξάνοντας το χρόνο εργασίας των εργατών) υφίσταται περιορισμούς:

Πρώτον από τα βιολογικά όρια της εργατικής τάξης και δεύτερον από την αγωνιστικότητά της η οποία είναι ακριβώς αποτέλεσμα της συσσώρευσης (γιατί η εργατική τάξη συγκεντρώνεται κι αυτή και οργανώνεται συνδικαλιστικά). Έτσι, η απόλυτη υπεραξία δεν έχει μεγάλες δυνατότητες αύξησης (σε αντίθεση βέβαια με τη σχετική, η οποία όμως είναι ακόμη “μειοψηφική”).

Μία άλλη αντίθεση είναι η άναρχη παραγωγή η οποία εκφράζεται στην αγορά και παίρνει τη μορφή των εμπορικών κρίσεων.

Στο πολιτικό επίπεδο η νεοδημιουργούμενη εργατική τάξη είναι ανοργάνωτη πολιτικά και συνδικαλιστικά με αποτέλεσμα οι βιομήχανοι σε συνεργασία με το κράτος να περιορίζουν ασφυκτικά στοιχειώδη δικαιώματά της.(ώρες εργασίας, μισθός). Ωστόσο, ταυτόχρονα δημιουργούνται και οι συνθήκες για την οργάνωση και τον αγώνα που, με την μορφή άντλησης υπεραξίας που κυριαρχεί,τη φέρνουν σε κάθετη ρήξη με την αστική τάξη. Αυτή ήταν και η αιτία των μεγάλων και αιματηρών ταξικών συγκρούσεων της εποχής αυτής.(Κομμούνα ,Σικάγο κλπ).

B. ΣΤΑΔΙΟ ΤΟΥ ΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

Η προηγούμενη κρίση στην αύξηση της απόλυτης υπεραξίας ξεπερνιέται με την εισαγωγή των μηχανών που εκτοπίζουν τη ζωντανή εργασία (δηλαδή με την αύξηση της σχετικής υπεραξίας). Πολύ περισσότερο, με την αλλαγή αυτή η αύξηση της απόλυτης υπεραξίας φαίνεται ότι είναι αντίθετη πλέον με τα συμφέροντα του κεφαλαίου συνολικά, γιατί καταστρέφει την εργατική τάξη.

Η τεράστια αύξηση της παραγωγικότητας δεν είναι αποτέλεσμα μόνο της εισαγωγής των μηχανών αλλά και της αναδιάρθρωσης της παραγωγής (μοντέλο φορντ τέιλορ) για να αυξηθεί η αποδοτικότητα των μηχανών. Έτσι, όπως ειπώθηκε, η μορφή της υπεραξίας που κυριαρχεί πλέον είναι η σχετική .

Σαν φυσικό επακόλουθο έρχεται και η αλλαγή της μορφής συσσώρευσης, από τη συγκέντρωση στη συγκεντροποίηση. Ο πάγιος εξοπλισμός χρειάζεται πολύ μεγαλύτερα κεφάλαια και αυτό σε συνδυασμό με τις κρίσεις οδηγεί σε συγχωνεύσεις, εξαγορές και τελικά στη δημιουργία λίγων τεράστιων επιχειρήσεων, των μονοπωλίων , που ελέγχουν με τα τραστ που σχηματίζουν το σύνολο της αγοράς.

Τι γίνεται όμως με τον έλεγχο και την ιδιοποίηση της υπεραξίας; Και σ'αυτό το επίπεδο οι αλλαγές είναι τεράστιες. Σε σχέση με τον έλεγχο μπορούν να εκφραστούν με τη φράση “ χωρισμός της ιδιοκτησίας από τον έλεγχο”. Την παραγωγική διαδικασία την ελέγχει πλέον ένα νέο διευθυντικό στρώμα το οποίο τυπικά αμοιβεται με μισθό. Το λογιστικό έλεγχο καθορίζει η ύπαρξη των μονοπωλίων και τραστ που εξουδετερώνουν εν μέρει τη λειτουργία της αγοράς.

Ο χρηματοδοτικός έλεγχος γίνεται από έναν νέο πιστωτικό μηχανισμό, από την συγχώνευση του πιστωτικού με το βιομηχανικό κεφάλαιο. Έτσι , είναι πολύ πιο κοινωνικός και αντιστοιχεί περισσότερο στον κοινωνικό χαρακτήρα του κεφαλαίου. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο έλεγχος χάθηκε από την αστική τάξη, αλλά ότι ασκείται από μεγάλα ενοποιημένα κομμάτια της αντί των ξεχωριστών μικρών καπιταλιστών.

Έτσι προκύπτει και η νέα μορφή ιδιοποίησης υπεραξίας που είναι τώρα ο τόκος. Αλλά επίσης και το μέρισμα των μετόχων μιας επιχείρησης το οποίο εισπράτεται και αυτό πλέον με τη μορφή του τόκου .

Νέα μορφή υπεραξίας, νέες μορφές ελέγχου και ιδιοποίησης στον μονοπωλιακό καπιταλισμό. Αρα και νέο στάδιο.

Τι γίνεται όμως με την απόλυτη υπεραξία; Όπως είπαμε και πριν η αύξηση της πλέον ήταν αντίθετη με τα συμφέροντα του κεφαλαίου σαν σύνολο και πιο

συγκεκριμένα του μεγάλου κεφάλαιου. Και αυτό γιατί κατέστρεφε την εργατική τάξη, αλλά και για λόγους εσωτερικών αντιθέσεων μέσα στην αστική τάξη: Η απόλυτη υπεραξία σύμφερε τα μικρά κεφάλαια του προηγούμενου σταδίου, ενώ η σχετική ευνοούσε την συγκεντροποίηση δηλαδή το μεγάλο κεφάλαιο. Όμως από μόνος του ο κάθε καπιταλιστής δεν μπορούσε να μειώσει το χρόνο εργασίας (λόγω ανταγωνισμού). Αυτό ήρθε σαν αποτέλεσμα της πάλης της εργατικής τάξης (που τώρα έχει οργανωθεί και εξοπλιστεί ιδεολογικοπολιτικά) και νομοθετήθηκε από το αστικό κράτος που εξυπηρετούσε κατά κανόνα το μεγάλο κεφάλαιο. Έτσι το νέο στάδιο έφερε πολιτική οργάνωση και νίκες για την εργατική τάξη, όμως αυτό συνέτεινε στη μείωση της έντασης της ταξικής πάλης. (Ρεφορμισμός).

Μορφή κρίσεων: Η υπερεπέκταση της πίστης προξενεί βίαιες αναδιαρθρώσεις στην παραγωγή, κατά τη διάρκεια των οικονομικών κύκλων και ταυτόχρονα σημειώνονται καταρρεύσεις στο χρηματιστικό κεφάλαιο (κραχ). Οι κρίσεις γίνονται πιο έντονες και καταστροφικές. Ταυτόχρονα ο διαχωρισμός της ιδιοκτησίας από τον έλεγχο των μέσων παραγωγής δημιουργεί εκτός από το διευθυντικό στρώμα και ένα στρώμα εργατικής αριστοκρατίας που έχει συμφέρον από τη διατήρηση του συστήματος και τη διεύρυνση της πολιτικής της δημοκρατίας.

Από τη μία λοιπόν έντονες και καταστροφικές κρίσεις (που κατά τη διάρκειά τους έκαναν την εργατική τάξη επαναστατική) και από την άλλη η ρεφορμιστική πίεση για πολιτική δημοκρατία και έλεγχο του ελέγχου των καπιταλιστών στην παραγωγή, έφεραν τη λύση της ανάπτυξης του οικονομικού ρόλου του κράτους και τη δημιουργία του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού.

Γ. ΣΤΑΔΙΟ : ΚΡΑΤΙΚΟΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

Το στάδιο αυτό χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία του κράτους στην οικονομική αναπαραγωγή (Fine-Harris ,1986,σελ.154). Η κοινωνικοποίηση της παραγωγής περνάει σε ένα νέο επίπεδο: οι πολιτικοί μηχανισμοί της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας που “πιάνουν” τα μηνύματα από το σύνολο της κοινωνίας καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις οικονομικές αποφάσεις. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι έπαψαν να υπηρετούν τα συμφέροντα της αστικής τάξης, αλλά αυτό γίνεται πλέον ενοποιώντας τα συμφέροντα των αστών και παίρνοντας υπ' όψιν τις κοινωνικές αντιδράσεις, με στόχο την καλύτερη εφαρμογή της αστικής πολιτικής.

Επομένως υπάρχει ανώτερο επίπεδο κοινωνικοποίησης της παραγωγής. Τι γίνεται όμως με την υπεραξία;

Οι διαδικασίες υπεξαίρεσης υπεραξίας (απόλυτη -σχετική) παραμένουν ποιοτικά οι ίδιες. Η σχετική υπεραξία κυριαρχεί και υπάρχει εντατικοποίησή της. Όμως είναι αμφίβολο αν υπάρχει ποιοτική αναβάθμισή της. Ο έλεγχος και η ιδιοποίηση της υπεραξίας γνωρίζουν όμως μεγάλη αλλαγή.

Ο έλεγχος της παραγωγής και γενικότερα της οικονομικής διαδικασίας περνάει στα χέρια του κράτους (κυβέρνηση) και καθορίζεται πλέον απ' αυτό. Στον χρηματοδοτικό έλεγχο το κράτος αντικαθιστά το ιδιωτικό πιστωτικό σύστημα μέσω του κρατικού ελέγχου των τραπεζών (έλεγχος ιδιωτικής πίστης από την κεντρική τράπεζα) ή ακόμη περισσότερο με την κρατικοποίησή τους. Όμως και μ'έναν ακόμη τρόπο: με την ευρεία φορολόγηση και τις κρατικές επιδοτήσεις στους βιομήχανους κατανέμει αυτό, μεγάλο μέρος του κεφαλαίου που επενδύεται. Ο λογιστικός έλεγχος ασκείται κι αυτός από το κράτος μέσω του έμμεσου καθορισμού τιμών (πλαφόν ,έμμεσοι φόροι) για το ιδιωτικό κεφάλαιο και μέσω του άμεσου καθορισμού τιμών για το “εθνικοποιημένο” κεφάλαιο (που σημειωτέον γνωρίζει μεγάλη ανάπτυξη).

Όλα αυτά βέβαια δεν σημαίνουν πως η αστική τάξη αντικαταστάθηκε από τον συλλογικό και ενιαίο καπιταλιστή -το κράτος. Αντίθετα όλη η πολιτική του κράτους έχει σαν στόχο την αύξηση της κερδοφορίας των ιδιωτικών κεφαλαίων. Όμως έχει και ένα ακόμη στόχο που η αστική τάξη δεν μπορεί να εκπληρώσει από μόνη της: τη μείωση των αρνητικών επιδράσεων των οικονομικών κύκλων, την απάλυνση των κρίσεων. Έτσι η κρατική πίστη (που δεν ακολουθεί πάντα τους κανόνες της κερδοφορίας και της αποκόμισης μέγιστης υπεραξίας) μπορεί να αναπτυχθεί για να μειώσει τα αποτελέσματα της κρίσης, πράγμα που η ιδιωτική πίστη, πιστή στο νόμο του κέρδους δεν θα έκανε ποτέ. Αυτό είναι ένα ακόμα δείγμα της μεγαλύτερης κοινωνικοποίησης της παραγωγής όπου το κράτος δρα σε συνδυασμό με την αγορά σαν μηχανισμός χρηματοδοτικού ελέγχου.

Μαζί με όλα αυτά τα στοιχεία εμφανίζεται και μία νέα μορφή ιδιοποίησης της υπεραξίας που είναι και η οικονομική βάση του κράτους: η φορολογία.(Fine-Harris ,19 86 ,σελ.156).

Ενώ στα προηγούμενα στάδια το κεφάλαιο ιδιοποιούταν την υπεραξία στην σφαίρα της ανταλλαγής χωρίς νομικό καταναγκασμό, στο στάδιο αυτό το κράτος αναγκάζει τους εργάτες και το κεφάλαιο να πληρώνουν φόρους, συγκεντρώνοντας

αυτό πλέον ένα μεγάλο μέρος της υπεραξίας. Ένα άλλο μέρος το συγκεντρώνει μέσα από τα κέρδη των εθνικοποιημένων επιχειρήσεων. Φυσικά, εκτός από την κάλυψη των κρατικών αναγκών το υπόλοιπο μέρος της υπεραξίας αυτής επανεπενδύεται είτε σε έργα υποδομής (που βοηθούν έμμεσα την ιδιωτική κερδοφορία) είτε σε δανεια ,παροχές ,κίνητρα προς τους ιδιώτες καπιταλιστές. Φυσικά και οι παλιοί τρόποι ιδιοποίησης υπεραξίας από την αστική τάξη (κέρδος, τόκοι) υπάρχουν αλλά και αυτοί μετασχηματίζονται στα πλαίσια των νέων δεδομένων (για παράδειγμα ο καθορισμός του μισθού εργασίας δεν γίνεται ελεύθερα από τη συλλογική ή ατομική διαπραγμάτευση αλλά και από την κρατική παρέμβαση).

Στο επίπεδο της ταξικής πάλης και των πολιτικών σχέσεων παρατηρείται φυσικά μια μεγάλη διαφοροποίηση. Το κράτος πλέον καθορίζει άμεσα την οικονομική διαδικασία, τους μισθούς , το χρόνο εργασίας. Έτσι η πάλη της εργατικής τάξης δεν έχει σαν κύριο αποδέκτη την αστική τάξη αλλά το κράτος. Επειδή το τελευταίο είναι συμπύκνωμα κυρίως πολιτικών σχέσεων αυτό συνεπάγεται ότι οι οικονομικοί αγώνες τείνουν αμεσα να μετατραπούν σε πολιτικούς.

Για τον έλεγχο και την ενσωμάτωση αυτής της τάσης έγιναν ριζικοί πολιτικοί μετασχηματισμοί. Αναπτύχθηκαν τα αστικά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, τα οποία στηρίχτηκαν στην υποστήριξη της εργατικής τάξης για να ελέγξουν τον κρατικό μηχανισμό. Και φυσικά η αστική τάξη τους παραχώρησε την κυβέρνηση με τελικό στόχο την εφαρμογή της δικής της πολιτικής από τα “εργατικά “ κόμματα και την ενσωμάτωση της εργατικής τάξης στην αποδοχή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής (πράγμα που σε μεγάλο βαθμό επιτεύχθηκε).

Τελειώνοντας την περιγραφή του σταδίου αυτού θα αναφερθούμε στις κρίσεις που το χαρακτηρίζουν. Είπαμε (Fine-Harris, 1986, σελ. 155) ότι ένας λόγος εμφάνισης του κράτους στην οικονομική αναπαραγωγή είναι η ελαχιστοποίηση των καταστροφικών αποτελεσμάτων των κρίσεων. Όμως αρκετοί Κευνσιανοί έκαναν το λάθος να πιστέψουν ότι το κράτος θα εκμηδένιζε τις κρίσεις. Αυτό φυσικά δεν ισχύει γιατί οι βαθύτερες τάσεις της καπιταλιστικής συσσώρευσης (αύξηση οργανικής σύνθεσης , πτώση ποσοστού κερδους) δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν από το κράτος. Η τόνωση της ζήτησης που το κράτος μπορεί να προσφέρει, αναβάλλει το ξέσπασμα της κρίσης για αργότερα, αλλά ταυτόχρονα το κάνει και ποιο επικίνδυνο. Απόδειξη γι' αυτό η μάστιγα του στασιμοπληθωρισμού.

Αυτό που σίγουρα κάνει το κράτος σε περιόδους κρίσης είναι επίθεση στα δικαιώματα των εργαζομένων, αναδιανομή της υπεραξίας σε όφελος του κεφάλαιου και εντονότερη προώθηση της παραγωγικής αναδιάρθρωσης.

VI.4.ΠΕΡΙΛΗΨΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρουσίαση της θεωρίας των Fine -Harris για την περιοδολόγηση που έγινε προηγουμένως ήταν αρκετά συνοπτική . Ακόμα πιο συνοπτικά (σε πίνακα) παρουσιάζονται παρακάτω οι βασικοί της άξονες.

Στάδια	Κύρια Μορφή Υπεραξίας	Τρόπος Ιδιοποίησης	Τύπος Κοιν/ποίησης
Laissez faire	Απόλυτη	Επιχ/τικό Κέρδος	Αγορά
Μονοπωλιακός καπιταλισμός	Σχετική	Τόκος	Μονοπώλια και Τραστ
Κρατικομονοπωλια κός καπιταλισμός	Εντατικοποίηση σχετικής υπεραξίας	Φορολογία	Κρατική παρέμβαση

(Πηγή: Σ.Μαυρουδέας, Οικονομικά Προβλήματα του Σύγχρονου Καπιταλισμού)

Θα προσπαθήσουμε τώρα να κάνουμε μία σύντομη αποτίμηση. Οι Fine-Harris συμφωνούν με τον Λενιν ότι το κάθε στάδιο είναι και ένα νέο επίπεδο κοινωνικοποίησης της παραγωγής.

Σαν βασικό κριτήριο για το διαχωρισμό των σταδίων θεωρούν την υπεραξία και συγκεκριμένα τη μορφή της (σχετική-απόλυτη) και τον τρόπο ελέγχου και ιδιοποίησης της.

Αποδέχονται τη λογική της “αιτίας” που προκαλεί την κίνηση από το ένα στάδιο στο άλλο. Και αυτή η αιτία δεν είναι άλλη από την καπιταλιστική συσσώρευση και τις ανάγκες της. Όταν η συσσώρευση δεν μπορούσε να

εξυπηρετηθεί από τον φιλελεύθερο ήρθε ο μονοπωλιακός καπιταλισμός και με τον ίδιο τρόπο ο ΚΜΚ.

Θεωρούν ότι η πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους είναι η αιτία των κρίσεων, ωστόσο δεν τη συνδέουν άμεσα και επιτακτικά με το πέρασμα από το ένα στάδιο στο άλλο.

Τέλος, συνεπείς στον υλισμό, θεωρούν πρωταρχικό επίπεδο αυτού του τρόπου παραγωγής, λέγοντας πως η ταξική πάλη αναπτύσσεται πάνω στις οικονομικές αναγκαιότητες που αυτό το επίπεδο ορίζει.

Σε αντίθεση με τους οπαδούς της θεωρίας των μακροκυμάτων (όπως θα δούμε παρακάτω) δεν θεωρούν ότι οι τεχνολογικές αλλαγές παίζουν καθοριστικό ρόλο στην μετεξέλιξη από το ένα στάδιο στο άλλο. Όμως η θέση τους ότι το πέρασμα από το πρώτο στο δεύτερο στάδιο και η κυριαρχία της σχετικής υπεραξίας δεν θα μπορούσε να γίνει χωρίς την εισαγωγή των μηχανών είναι ένα σημείο σύνδεσής τους με τη θεωρία μακροκυμάτων.

Ένα ακόμη σημείο που πρέπει να τονιστεί είναι ότι δεν θεωρούν να αλλάζει η “γεωμετρία” μεταξύ σχετικής και απόλυτης υπεραξίας από το δεύτερο στο τρίτο στάδιο. Υπάρχει βέβαια εντατικοποίηση στην απόσπαση σχετικής υπεραξίας, χωρίς ποιοτική όμως αλλαγή της σχέσης της με την απόλυτη.

Από μια συνολική οπτική, η θεωρία των Fine -Harris δεν είναι μια “τεχνική” αλλά μια οικονομικοκοινωνική θεωρία. Έχει το πλεονέκτημα του σαφούς ορισμού των κριτηρίων περιοδολόγησης και της αιτιολόγησής τους. Επίσης δεν κλείνει την ιστορία της περιοδολόγησης αλλά την αφήνει ανοικτή για νέα πιθανόν στάδια.

Ωστόσο δεν ξεκαθαρίζει το ζήτημα της αιτίας(το οποίο βέβαια ανάγεται στη εύρεση των βασικών νόμων κίνησης του καπιταλισμού) και δεν επιμένει στην διερεύνηση της ανάμειξης της τεχνολογίας στη δημιουργία των σταδίων. Σίγουρα πάντως η θεωρία αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως πλήρης.

VII.ΑΝΑΛΥΣΗ ΜΑΚΡΟΚΥΜΑΤΩΝ

VII.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από την αρχή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής ήταν φανερό η κυκλική πορεία της οικονομίας.Τις περιόδους ανάπτυξης ακολουθούσε η ύφεση και η κρίση.Το γεγονός αυτό ήταν φανερό και μόνο από τη μελέτη των βασικών οικονομικών δεικτών.

Πρώτος ο Juglar το 1856 άρχισε τη μελέτη του φαινομένου. Ωστόσο μόνο τον 20ο αιώνα εμφανίστηκε μια σχετικά ολοκληρωμένη προσπάθεια για τη μελέτη και θεωρητική εξήγηση των κύκλων που ονομάστηκε ανάλυση μακροκυμάτων. Τρία ονόματα είναι καθοριστικά σ'αυτή την προσπάθεια: Kondratieff, Kuznets Schumpeter. Μέσα από τη συνοπτική παρουσίαση των μελετών τους θα προσπαθήσουμε να βρούμε τα υπέρ και τα κατά αυτής της λογικής καθώς και τι έχει να προσφέρει στη γενικότερη προσπάθεια περιοδολόγησης του καπιταλισμού.

VII.2.KONDRATIEFF - KUZNETS - SCHUMPETER

Kondratieff

Ρώσος οικονομολόγος των αρχών του αιώνα και πρωτοπόρος στην ανάλυση μακροκυμάτων,ξεχώρισε τριών ειδών κύκλους: τους μεγάλους (διάρκειας περίπου πενήντα χρόνων), τους μεσαίους (από 7 ως 10 χρόνια) και τους μικρούς (3 ως 4 χρόνια). Χρησιμοποίησε χρονοσειρές εξουδετερώνοντας την τάση και μέ έναν εννιάχρονο μετακινούμενο μέσο εξουδετέρωσε τις επιδράσεις των μικρότερων κύκλων. Χρησιμοποίησε κυρίως σειρές με τιμές για Γαλλία, Βρετανία, ΗΠΑ αλλά και όλοι οι υπόλοιποι δείκτες του στηρίζονται κυρίως στις τιμές και όχι στο προϊόν. Έτσι τα αδύνατα σημεία του είναι ακριβώς ότι στηρίχτηκε μόνο σε μονεταριστικά στοιχεία, οτι εξουδετέρωσε την τάση η οποία παίζει ρόλο και οτι απάλειψε οικονομικά τα μεγάλα ιστορικά γεγονότα (Maddison,1991). Με βάση λοιπόν αυτή τη μελέτη κατέληξε στα παρακάτω τρία μεγάλα κύματα (για την περίοδο από το 1770 έως το 1920):

	Άνοδος	Πτώση
Πρώτο μακρύ κύμα	1780-90 ως 1810-17	1810-17 ως 1844-51
Δεύτερο μακρύ κύμα	1844-51 ως 1870-5	1870-5 ως 1890-6
Τρίτο μακρύ κύμα	1890-6 ως 1914-20	1914-20 ως ;

(Πηγή: Dynamic Forces in Capitalist Development , Angus Maddison)

Το μεγάλο πρόβλημα είναι ότι δεν προσπάθησε να δώσει θεωρητική εξήγηση για τα κύματα που ανακάλυψε. Ωστόσο σαν πρωτοπόρος είχε καθοριστική συνεισφορά στη δημιουργία του ρεύματος που ακολούθησε.

Kuznets

Μετά τον Kondratieff ο Kuznets ακολούθησε τον ίδιο δρόμο αλλά με βελτιωμένη τεχνική. Πήρε υπόψη του (στις 19 σειρές που χρησιμοποίησε) και τις κινήσεις των πληθυσμών, όπως και το φυσικό προϊόν εκτός από τις τιμές.

Τα κύρια συμπεράσματά του είναι:

α. Οτι η διακύμανση στην παραγωγή είναι όμοια με αυτήν των τιμών με ελαφρώς μικρότερη περιοδικότητα (22 έναντι 23 χρόνων) και

β. Οτι δεν μπορεί να τεκμηριωθεί θεωρητικά η περιοδικότητα, η οποία είναι μάλλον προϊόν συμπτώσεων (Maddison ,1991,σελ.96).

Έτσι, δεν προσπάθησε να παρουσιάσει μια γενική χρονολογία των μεγάλων κυμάτων και επικεντρώθηκε στην τεκμηρίωση του GDP σαν τον βασικό οικονομικό δείκτη.

Schumpeter

Το πιο πολύπλοκο σύστημα κύκλων προτάθηκε από τον Schumpeter, ο οποίος προηγήθηκε των δύο προαναφερθέντων. Στην σύγχρονη αναδιατύπωση της προσέγγισης του, μέσα στο βασικό κύμα Kondratieff (διάρκειας 50 χρόνων) ενσωματώνονται 6 κύκλοι Juglar (διάρκειας 9-10 χρόνων) που ο καθένας αποτελείται από 3 κύκλους Kitchin (διάρκειας 40 μηνών).

Ωστόσο για το πολύπλοκο αυτό σύστημα υπάρχουν μεγάλες αμφιβολίες ύπαρξής του. Αυτό πηγάζει και από τη μικρή αξιοπιστία των οικονομετρικών του κατά τον Maddison (1991, σελ.102). Η μεγάλη δύναμη της θεωρίας του όμως είναι η επεξηγηματική:

Υποστηρίζει ότι κάθε κύμα αντιπροσωπεύει τις νέες εφευρέσεις και ένα νέο επιχειρηματικό δυναμισμό που δημιουργείται. Οι κρίσεις αποτελούν περίοδο καταστροφής των άχρηστων και ανάπτυξης των νέων προϊόντων, εταιριών και μεθόδων οργάνωσης της παραγωγής. Ιδιαίτερο ρόλο δίνει σε αυτόνομους εξωοικονομικούς παράγοντες που “εκτοξεύουν” την ανάπτυξη και οδηγούν από το ένα κύμα στο άλλο, ενώ θεωρεί την κυβερνητική πολιτική πολύ αδύναμη να επηρεάσει.

Μία βασική αδυναμία του είναι η μη απάντηση στο ερώτημα γιατί οι εφευρέσεις και ο επιχειρηματικός δυναμισμός έρχονται κατά κύματα. Επίσης δε διαχωρίζει το ρόλο της χώρας που ηγείται σε κάθε καπιταλιστική φάση και υπερτονίζει το ρόλο της επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Τα τρία κύματα που ξεχωρίζει καθώς και τα ονόματά τους φαίνονται στον παρακάτω πίνακα:

ΚΥΜΑΤΑ	Ανάπτυξη	Ύφεση	Κρίση	Ανάκαμψη
Βιομηχανική Επανάσταση Kondratieff	1787-1800	1801-1813	1814-1827	1828-1842
Αστικό Kondratieff	1843-1857	1858-1869	1870-1885	1886-1897
Νεοεμπορικό Kondratieff	1898-1911	1912-1925	1825-1939	1940- ;

(Πηγή: Dynamic Forces in Capitalist Development, Angus Maddison)

Θα επιχειρήσουμε τώρα μία καλύτερη προσέγγιση της θεωρίας των μακροκυμάτων από τη σκοπιά της περιοδολόγησης του καπιταλισμού.

Φυσικά οι περισσότεροι υποστηρικτές αυτής της θεωρίας δεν δέχονται ή δεν ασχολούνται με το διαχωρισμό του καπιταλισμού σε στάδια. Ωστόσο η μελέτη των μακροκυμάτων και η σύνδεσή τους με έννοιες όπως το ποσοστό κέρδους, η καπιταλιστική συσσώρευση και το ποσοστό υπεραξίας “προκαλεί “ σε μία σύνδεση ,εξαιτίας των κοινών σημείων που έχει με τη θεωρία περιοδολόγησης.

Πρέπει εδώ να τονιστεί ότι η παρακάτω ανάλυση στηρίζεται κυρίως στις θέσεις των Shaikh, Menshikov, Mandel, Kuczynski και άλλων σύγχρονων μελετητών, που προχώρησαν τη θεωρία μακροκυμάτων πολύ πιο μακριά από εκεί που οι πioniέροι της την είχαν αφήσει.

VII.3.ΓΕΓΟΝΟΣ Η ΑΥΤΑΠΑΤΗ:

Το πρώτο (μεθοδολογικά) ερώτημα που εξετάζεται είναι το εαν υπάρχει η μακρόχρονη περιοδικότητα στον καπιταλισμό (περιοδικότητα στο προϊόν, στην απασχόληση , στο εισόδημα ,στην επένδυση ,στο ποσοστό κέρδους κλπ).

Ο Kleinhnecht (1992) σημειώνει πως οι Metz και Reijnders όπως και οι Gerster και Metz πειστικά απόδειξαν την ύπαρξη “κυμάτων Kondratieff”. Ο Mandel (1992) επίσης θεωρεί πως τα στοιχεία κλείνουν υπέρ της ύπαρξης μιας τέτοιας περιοδικότητας. Το ίδιο υποστηρίζει και ο Shaikh (1992) με δικές του μελέτες. Έτσι, αν και πολλές διαφωνίες υπάρχουν για το ποια μεγέθη πρέπει να μετρηθούν, υπάρχει ισχυρή η θέση για την στατιστική ύπαρξη της μακρόχρονης περιοδικότητας.

Η περιοδικότητα αυτή δεν έχει βέβαια την τακτική επανάληψη ενός κύκλου (γι'αυτό και ονομάζεται “μακρύ κύμα “ και όχι “μακρύς κύκλος”). Η περίοδος μπορεί να κυμαίνεται από τα 40 έως τα 70 χρόνια και η διακύμανση (άνοδος -πτώση) να μην έχει την ίδια ένταση από “κύμα “ σε “κύμα”.

Φυσικά εκτός από την “κυκλική “ υπάρχει και μια ευθύγραμμη αυξητική συνιστώσα - τηση, η οποία αφαιρείται για να απομονωθεί η κυκλική.

Τα παραπάνω, που είναι ένα γενικό κεκτημένο στο χώρο της θεωρίας μακροκυμάτων “ ταιριάζουν” με τη λογική της ανάπτυξης του καπιταλισμού μέσα από στάδια. Αποδεικνύουν ότι η ανάπτυξη δεν είναι ευθύγραμμη και ότι ο καπιταλισμός έχει περάσει από 3 ή 4 μεγάλα “σκαμπανεβάσματα” στην πορεία ανάπτυξής του. Αυτές οι μακροχρόνιες ταλαντώσεις είναι μία δυνατή ένδειξη για την ύπαρξη σταδίων, αν βέβαια ειπωθούν από μία άλλη οπτική γωνία. Και φυσικά δίνουν τις χρονολογίες στις οποίες είναι πιθανό να έχουμε μετάβαση από στάδιο σε στάδιο.

VII.4. ΥΛΙΚΗ ΒΑΣΗ ΤΩΝ ΜΑΚΡΟΚΥΜΑΤΩΝ

Ενώ για τους 3 - 4χρονους κύκλους η αιτία είναι (κατά Kondratieff και Menshikov) οι ανισοροπίες μεταξύ προσφοράς και ζήτησης. Ενώ για τους μεσαίους κύκλους (7-10 χρόνια) υλική βάση είναι οι αντιθέσεις και η εξισσορόπιση των τιμών παραγωγής με τις τιμές της αγοράς,

Για τους μεγάλους κύκλους (ή μακροκύματα) υλική βάση είναι οι αλλαγές στο απόθεμα των βασικών κεφαλαιουχικών αγαθών και των κυρίαρχων δομών παραγωγής(κεφάλαιο που επενδύθηκε σε αποδόσεις γης ή στη δομή των μεταφορών ή στην εκπαίδευση της εργατικής τάξης.) (Menshikov, 1992).

Επειδή η αναπαραγωγή των βασικών καπιταλιστικών αγαθών χρειάζεται μεγάλο κόστος και χρόνο και επειδή η ζωή τους είναι εξίσου μεγάλη θεωρείται αυτή η αναπαραγωγή σαν η υλική βάση των μακροκυμάτων.

Έτσι, σύμφωνα με αυτή τη λογική , στην αρχή κάθε κύματος (στο κάτω σημείο στροφής) έχει αρχίσει η αντικατάσταση του παλιού βασικού κεφαλαιουχικού εξοπλισμού με το νέο. Και σ' αυτό το σημείο υπάρχει “επαφή” με τις θεωρίες περιοδολόγησης. Η κυριαρχία της σχετικής υπεραξίας των Fine-Harris συνδυάζεται με την είσοδο των μηχανών στην παραγωγή και την εκτόπιση της ζωντανής εργασίας. Η ίδια εισαγωγή των μηχανών επηρεάζει το κατά Λένιν πέρασμα στον μονοπωλιακό καπιταλισμό (επειδή οι μικροί καπιταλιστές δεν μπορούν να συγκεντρώσουν την ποσότητα κεφαλαίου που απαιτούν οι μηχανές). Έτσι λοιπόν η “υλική βάση “των μακροκυμάτων δεν ταυτίζεται αλλά εν μέρει συνδυάζεται με την “υλική βάση” των Fine-Harris και Λένιν, που είναι η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων.

VII.5. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΟΣΟΣΤΟΥ ΚΕΡΔΟΥΣ

Ενώ ο Kondratieff θεωρούσε τα επιτόκια σαν αυτά που καθόριζαν τα όρια (άνω και κάτω) του κύματος του, η σύγχρονη φιλολογία δίνει κυρίαρχο ρόλο στο ποσοστό κέρδους.

Φυσικά υπάρχουν διάφορες παραλλαγές αλλά και μερικά δεδομένα. Το κέρδος είναι το κίνητρο του κεφαλαίου για επένδυση και η αύξηση του στόχος του κάθε μεμονωμένου καπιταλιστή. Παίζει λοιπόν πρωταρχικό ρόλο στην ποσότητα και στην κατεύθυνση των επενδύσεων άρα και στην αυξομείωσή τους. Αν αυτό συνδυαστεί με τη παρατηρημένη μακροχρόνια ταλάντωση του ποσοστού κέρδους οδηγεί σε άμεση συσχέτιση του ποσοστού αυτού με τα μακροκύματα.

Εξάλλου το ποσοστό κέρδους και στην Μαρξιστική ανάλυση είναι άμεσα συσχετισμένο με την τεχνική πρόοδο και την υπερσυσσώρευση κεφαλαίου. Περίοδοι τεχνολογικής εξέλιξης συνδυάζονται με την αύξουσα οργανική σύνθεση και άρα φθίνων ποσοστό κέρδους, ενώ περίοδοι τεχνολογικής επανάστασης με φθίνουσα οργανική σύνθεση και αύξων ποσοστό κέρδους. Επίσης αντίστροφα, αύξηση του ποσοστού κέρδους αποθαρύνει τους καπιταλιστές για εισαγωγή νέων τεχνολογιών και παραγωγική αναδιάρθρωση, ενώ η μείωσή του κάτω από ένα όριο εξωθεί τις επιχειρήσεις στις νέες τεχνολογίες σαν τη μόνη διέξοδο κερδοφορίας.

Έτσι λοιπόν η “υλική βάση” των μακροκυμάτων όπως είδαμε, έχει άμεση σχέση με τη μακροχρόνια πορεία του ποσοστού κέρδους.

Συγκεκριμένα ο Mandel (1992) θεωρεί ότι η επιμονή των μακροκυμάτων είναι αποτέλεσμα της επιταχυνόμενης ή επιβραδυνόμενης συσσώρευσης, η οποία εξαρτάται από τις διακυμάνσεις του ποσοστού κέρδους. Κατά τη διάρκεια μιας μεγάλης ύφεσης κάποιος θετικός συνδυασμός από εξωγενείς μη οικονομικούς παράγοντες προκαλεί μια αύξηση στο ποσοστό κέρδους και έτσι αρχίζει μια φάση επιταχυνόμενης συσσώρευσης.

Κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης 2 πράγματα συμβαίνουν. Η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου αυξάνει, καθώς οι καπιταλιστές επενδύουν στη νέα τεχνολογία έντασης κεφαλαίου και το ποσοστό της υπεραξίας αυξάνει γιατί η αύξηση της παραγωγικότητας γενικά ξεπερνάει την αύξηση των μισθών. Η αύξηση του

ποσοστού υπεραξίας αρχικά ξεπερνάει την αύξηση της οργανικής σύνθεσης και έτσι στην αρχή το ποσοστό κέρδους αυξάνεται. Όταν όμως τελειώσουν οι εφεδρικοί στρατοί ανεργίας, οι μισθοί ανεβαίνουν και το ποσοστό της υπεραξίας σταματάει να αυξάνεται. Έτσι κυριαρχεί το φαινόμενο της αύξησης της οργανικής σύνθεσης του κεφάλαιου, το ποσοστό κέρδους πέφτει και η οικονομία μπαίνει σε μια μακρά περίοδο επιβραδυνόμενης συσσώρευσης και ύφεσης.

Έτσι λοιπόν είναι άμεση η συσχέτιση του ποσοστού κέρδους με τα μακροκύματα.

Η θέση του Shaikh (1992) είναι παραπλήσια με μια όμως διαφορά. Υποστηρίζει ότι στην ανάλυση του Μάρξ για το ποσοστό κέρδους η μετάβαση μεταξύ των φάσεων ενός μακροκύματος συσχετίζεται όχι με το ποσοστό αλλά με τη μάζα του κέρδους. Στη συνέχεια αποδεικνύει ότι η συνεχής πτώση του ποσοστού κέρδους προκαλεί ένα “μακρύ κύμα” στη μάζα του κέρδους, πρώτα επιταχύνοντας και μετά επιβραδύνοντας ή μειώνοντάς την. (Δηλαδή δίνει μια σχέση παραγώγου στα δυο μεγέθη).

Ανεξάρτητα από τις επιμέρους διαφορές η βασική λογική μπορεί να παρουσιαστεί στις παρακάτω γενικές γραμμές:

1. Στην περίοδο που έχουμε κύμα ύφεσης και πτώση του ποσοστού κέρδους ένα ενδογενές ή εξωγενές αίτιο αυξάνει το ποσοστό κέρδους. (Το αίτιο αυτό έχει άμεση σχέση με τις νέες τεχνολογίες).

2. Σαν αποτέλεσμα το ποσοστό ή η μάζα του κέρδους αυξάνει, οδηγώντας σε επενδύσεις και συνεχή αύξηση της αξιακής σύνθεσης του κεφάλαιου.

3. Η παραγωγικότητα αυξάνει πιο γρήγορα από τους μισθούς. (Αύξηση του ποσοστού υπεραξίας-σχετική υπεραξία).

4. Το ποσοστό κέρδους μειώνεται ακόμη και στα χρόνια της ανάπτυξης (ή αυξάνεται κατά Mandel), όμως η μάζα του κέρδους σίγουρα αυξάνεται στην αρχή και στη συνέχεια μειώνεται.

5. Η πτώση της μάζας του κέρδους (ή του ποσοστού κέρδους κατά Mandel) προκαλεί νέα μεγάλη περίοδο (κύμα) ύφεσης.

Αυτή είναι σε λίγες γραμμές η “αιτιότητα” και η πορεία εξέλιξης του μακροκύματος. Κυρίαρχος είναι ο ρόλος του ποσοστού κέρδους και των νέων τεχνολογιών.

Όμως η πτώση του ποσοστού κέρδους είναι βασικό χαρακτηριστικό και αίτιο των περιόδων κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος. Έτσι κατά τον Λένιν το στάδιο του ιμπεριαλισμού ήρθε μετά την καταστροφική κρίση του 1870-1890. Επίσης όπως είδαμε και πριν, η εισαγωγή των μηχανών ήταν βασική αιτία της δημιουργίας των μονοπωλίων. Άρα όσο αφορά το αίτιο και την πρόδρομη κατάσταση, υπάρχει μια κατ' αρχήν συμφωνία μεταξύ Λένιν και μακροκυματιστών.

Φυσικά υπάρχουν και αρκετές διαφορές που πηγάζουν από το γεγονός ότι η ανάλυση του Λένιν στάθηκε περισσότερο στο επίπεδο της ανταλλαγής και διανομής και έγινε από ποιο κοινωνική σκοπιά, ενώ η ανάλυση των μακροκυμάτων στέκεται περισσότερο στο επίπεδο της παραγωγής και από μια “τεχνική” σκοπιά.

Σε σχέση με την θεωρία των Fine-Haggis τα κοινά σημεία εστιάζονται στη σχέση της νέας τεχνολογίας με τη μορφή της υπεραξίας (σχετική - απόλυτη) που είναι κρίσιμο ζήτημα και για τις δύο θεωρίες.

Επίσης και για τους Fine - Haggis η κρίση του καπιταλιστικού συστήματος προετοιμάζει το επόμενο στάδιο του σαν τρόπο ξεπεράσματός της. Έτσι και προς την κατεύθυνση αυτή υπάρχουν σημεία που συσχετίζουν τις δύο θεωρίες.

VII.6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Λένιν στη δική του περιοδολόγηση κοιτάει περισσότερο από το πρίσμα της κοινωνικοποίησης της παραγωγής, από το πρίσμα της ανταλλαγής και διανομής (αγορά εναντίον μονοπωλίου). Φυσικά δεν του ξεφεύγει η μορφή ελέγχου της υπεραξίας (χρηματιστικό κεφάλαιο κλπ) όμως δεν είναι η υπεραξία το κεντρικό κριτήριο της περιοδολόγησης του.

Οι Fine και Haggis έχουν μία διαφορετική οπτική. Η μορφή ο τρόπος ελέγχου και ιδιοποίησης της υπεραξίας είναι στο κέντρο της προσοχής τους. Ανάγουν τα υπόλοιπα επίπεδα (ανταλλαγή, διανομή) στα παραπάνω γνωρίσματα της υπεραξίας και αυτά είναι τα βασικά κριτήρια της δικής τους περιοδολόγησης.

Στη θεωρία μακροκυμάτων από την άλλη, δεν γίνεται καν λόγος για στάδια. Όμως τα “ μακροκύματα “ που πρεσβεύουν με τα χαρακτηριστικά που τους προσδίδονται μοιάζουν πολύ με τα στάδια των παραπάνω θεωριών. Φυσικά δεν υπάρχει καθαρή η λογική της ανάπτυξης και κρίσης των παραγωγικών δυνάμεων από στάδιο σε στάδιο ούτε η λογική των αλλαγών στον κοινωνικό τρόπο παραγωγής και

διανομής από το ένα κύμα στο άλλο. Η υπεραξία και το ποσοστό κέρδους αντιμετωπίζονται κυρίως τεχνικά, κυρίως σαν νούμερα που αυξάνουν ή μειώνουν τις επενδύσεις (μέσα σε ένα αμετάβλητο τρόπο παραγωγής), χωρίς ιδιαίτερη ενασχόληση με το αν αλλάζει η μορφή και ο έλεγχος της υπεραξίας ή αν υπάρχουν άλλες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές.

Σαν ουσιώδες τελικά κριτήριο (ή μάλλον εφελτήριο) για την μετάβαση από το ένα κύμα στο άλλο θεωρείται η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών στην παραγωγή, κάτω από την πίεση του χαμηλού ποσοστού κέρδους. Γι' αυτό και τα ονόματα των κυμάτων έχουν συνήθως “ τεχνολογική” διάσταση.

Τραβώντας στα άκρα τη λογική των “μακροκυμάτων” (χωρίς να σημαίνει ότι όλοι έχουν μια τέτοια λογική) το μόνο που αλλάζει είναι το ποσοστό κέρδους, το προϊόν και η τεχνολογία από κύκλο σε κύκλο, αφήνοντας τον τρόπο άντλησης και ιδιοποίησης της υπεραξίας, τον τρόπο ανταλλαγής και διανομής, τις μορφές κρίσεων και τις κοινωνικές δομές ίδιες και अपαράλλαχτες από κύμα σε κύμα.

Φυσικά αυτή η μονομέρεια είναι το κόστος της προσκόλλησης στα “τεχνικά “ χαρακτηριστικά της οικονομίας. Όμως υπάρχει και ένα όφελος που δεν μπορεί να περάσει απαρατήρητο. Οι ατέλειωτες σειρές στατιστικών στοιχείων και οικονομετρικών τεστ που αποδεικνύουν την ύπαρξη των κυμάτων. Και πάντα οι αριθμοί είχαν έναν έντονα πειστικό λόγο.

Έτσι, έχει ιδιαίτερη σημασία αν συσχετίσουμε τα μακροκύματα με τα διάφορα στάδια του καπιταλισμού. Μπορούμε έτσι να επιβεβαιώσουμε παλιά ή να προβλέψουμε νέα σταδια. Και αν όχι με αποδεικτική ισχύ, τουλάχιστον με την ισχύ αποχρώσας ένδειξης.

VIII.ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ

Στο σημείο αυτό θα τονίσουμε μερικά κοινά σημεία των θεωριών των μακροκυμάτων και των Fine - Haggis. Ταυτόχρονα θα φανούν και οι διαφορές τους. Στόχος είναι να διερευνήσουμε εάν οι δύο αυτές θεωρίες αντανακλούν την ίδια πραγματικότητα, απλά από διαφορετικό πρίσμα, ή αν είναι εντελώς ασύνδετες μεταξύ τους και τελικά εκφράζουν (στο βαθμό που εκφράζουν) διαφορετικές οικονομικές και κοινωνικές πραγματικότητες.

VIII.1.ΜΑΚΡΟΚΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ: ΥΠΑΡΧΕΙ ΒΑΣΗ ΣΥΓΚΡΙΣΗΣ:

Αν πάρουμε σαν ορισμό ενός μακροκύματος την μεγάλης περιодικότητας ταλάντωση που παρουσιάζουν οι δείκτες της οικονομίας, τότε σαφώς δεν υπάρχουν σημεία επαφής με τους Fine και Haggis (1986) που ορίζουν το στάδιο σαν τη μορφή εκείνη των κοινωνικών σχέσεων που αντιστοιχεί στην ανάπτυξη του διπόλου παραγωγικές δυνάμεις - παραγωγικές σχέσεις σε κάθε συγκεκριμένη περίοδο.

Τα πράγματα όμως αλλάζουν αν εξετάσουμε τη σύνδεση των μακροκυμάτων με μεγάλες τεχνολογικές περιόδους, ή με διαφορετικές μεθόδους παραγωγής και ανταλλαγής, σύνδεση που κάνουν οι ίδιοι οι θεωρητικοί των μακροκυμάτων.

Ο Schumpeter ονομάζει τα “κύματά του “ το πρώτο “βιομηχανικής επανάστασης” , το δεύτερο “αστικό” και το τρίτο “νεο-εμπορικό”(Maddison 1991,σελ.104) και τα συνδέει με συγκεκριμένες τεχνολογικές ανακαλύψεις που μπήκαν στην παραγωγή.(Με τα υφάσματα το σίδηρο και τον ατμό το πρώτο, με το σιδηρόδρομο το δεύτερο και με τον ηλεκτρισμό και τα αυτοκίνητα το τρίτο κύμα).

Ο Menshikov (1992) συνδέει τα κύματα με μεγάλες δομικές αλλαγές στην πορεία του καπιταλισμού (το πέρασμα από τη μανιφακτούρα στη βιομηχανία, τη δημιουργία του μονοπωλίου, ή πιο πρόσφατα των Πολυεθνικών Πολυκλαδικών Μονοπωλίων-ΠΠΜ), ενώ Shaikh (1992) και Mandel (1992)τα συνδέουν με το ποσοστό κέρδους των καπιταλιστών.

Επομένως ο ορισμός των μακροκυμάτων δεν είναι μόνο μαθηματικός και τεχνικός, αλλά συνδέεται με σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές. Υπάρχει συνεπώς η βάση για τη σύγκριση των μακροκυμάτων με τα στάδια και αυτή τη σύγκριση θα κάνουμε παρακάτω.

VIII.2.Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΞΙΑΣ

Είδαμε προηγουμένως τον καθοριστικό ρόλο που παίζει η υπεραξία (η μορφή της και ο τρόπος ελέγχου και ιδιοποίησής της) στη θεωρία των σταδίων των Fine και Harris. Ποια είναι η σχέση της με τα μακροκύματα;

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, το βασικό εφιαλτήριο για τη “στροφή του κύματος προς τα πάνω” και τη δημιουργία ενός νέου κύματος είναι η είσοδος των νέων τεχνολογιών στην παραγωγή, η μεγάλη αύξηση της παραγωγικότητας και η ανάλογη αύξηση του ποσοστού κέρδους και όλων των συναφών μεγεθών της οικονομίας.

Όμως αυτή η μεγάλη αύξηση της παραγωγικότητας δε σημαίνει τίποτε άλλο από την κυριαρχία της σχετικής υπεραξίας σε σχέση με την απόλυτη και από την “εντατικοποίηση” απόσπασης σχετικής υπεραξίας από εκεί και πέρα. Έτσι, όσον αφορά τη μορφή της υπεραξίας, το κριτήριο των Fine-Harris ταυτίζεται με το κριτήριο, (που εδώ είναι και “εφιαλτήριο”) των μακροκυματιστών.

Εκτός από την μορφή, οι Fine-Harris εξετάζουν και τους τρόπους ελέγχου και ιδιοποίησης. Είναι ένα ποιο σύνθετο οικονομικό αλλά και κοινωνικό ζήτημα, με το οποίο δεν ασχολούνται άμεσα οι μακροκυματιστές και εδώ είναι μια διαφορά τους. Όμως και πάλι δεν είναι τελείως ασύνδετη η τεχνολογία που επικρατεί στην παραγωγή (που ορίζει το επίπεδο του κόστους της πάγιας επένδυσης αλλά και τις δυνατότητες ελέγχου της παραγωγής) με τους συγκεκριμένους τρόπους ελέγχου και ιδιοποίησης της υπεραξίας. Και σε αυτό το σημείο λοιπόν δεν υπάρχει αγεφύρωτη διαφορά, αν και χρειάζεται σίγουρα περισσότερη εμβάθυνση.

VIII.3. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΣΟΣΤΟΥ ΚΕΡΔΟΥΣ

Όπως είδαμε , για τους Fine-Haggis ο ρόλος της δομικής κρίσης για το πέρασμα σε νέο στάδιο είναι βασικός. Η κρίση (που συνδυάζεται με πτώση του ποσοστού κέρδους) είναι απόδειξη ότι ο παλιός τρόπος κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης δεν αποδίδει πλέον και χρειάζεται αλλαγή του. Έτσι η κρίση του 1870-1890 οδήγησε στη δημιουργία του μονοπωλιακού καπιταλισμού και η κρίση αυτού του τρόπου συσσώρευσης (με τα αλληπάλληλα κραχ και την πτώση της παραγωγής) οδήγησε στην κρατική παρέμβαση και στη δημιουργία του ΚΜΚ.

Για τους μακροκυματιστές η κρίση υπερσυσσώρευσης και το χαμηλό ποσοστό κέρδους (δείγμα ότι έχει “ωριμάσει” η χρησιμοποιούμενη τεχνολογία) οδηγεί στο “κάτω μισό” ενός μακροκύματος (ή αλλιώς σε κύμα ύφεσης), το οποίο με τη σειρά του οδηγεί στην καταστροφή των παλιών παραγωγικών δυνάμεων (κυρίως τεχνολογιών) και στη είσοδο των νέων τεχνολογιών και τρόπων οργάνωσης της παραγωγής.

Όπως σημειώνει ο Kuczynski (1992) , το πέρασμα στο μονοπωλιακό καπιταλισμό ήταν αποτέλεσμα της Μεγάλης Ύφεσης και οι προσπάθειες για το ξεπέρασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και της “ύφεσης ειδικού τύπου” οδήγησαν στον Κρατικομονοπωλιακό Καπιταλισμό.

Και όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Shaikh (1992): “ το σημείο στασιμότητας της μάζας του κέρδους , το οποίο ο Μαρξ ονόμασε “σημείο της απόλυτης υπερσυσσώρευσης” σηματοδοτεί το σημείο στροφής σε ένα μακρύ κύμα”.

Άρα και ο προπομπός και με μια έννοια “αιτία” για το πέρασμα σε νέο στάδιο ή κύμα είναι ο ίδιος στις δύο θεωρίες.

Ωστόσο και πάλι είναι φανερό η διαφορετική οπτική γωνία μεταξύ Fine-Haggis και μακροκυματιστών. Εκεί που οι Fine-Haggis “βλέπουν” κοινωνικές αλλαγές συνδεδεμένες με την οικονομία και τον τρόπο συσσώρευσης, οι μακροκυματιστές “βλέπουν” απλά την είσοδο των νέων τεχνολογιών. Παρ’ολ’αυτά είναι αξιοσημείωτος ο παραπλήσιος τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν την κρίση και το ποσοστό κέρδους.

VIII.4. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Στο ζήτημα αυτό η απόκλιση των δυο θεωριών είναι αρκετά μεγάλη. Οι Fine-Harris συνεχίζοντας τη λογική του Λένιν υποστηρίζουν ότι σε κάθε νέο στάδιο η παραγωγή κοινωνικοποιείται σε ανώτερο επίπεδο. Η δημιουργία του μονοπωλιακού καπιταλισμού ήταν άλμα στην κοινωνικοποίηση, πολύ περισσότερο δε αυτή του ΚΜΚ.

Στη θεωρία των μακροκυμάτων αντίθετα, δεν υπάρχει ανάλογος προβληματισμός. Αν εξαιρέσουμε την αναφορά του Menshikov (1992) σε “γεγονότα κοινωνικοποίησης” όπως το πέρασμα από τη μανιφακτούρα στη βιομηχανία, τη δημιουργία των μονοπωλίων και τέλος των Πολυεθνικών Πολυκλαδικών Μονοπωλίων (ΠΠΜ), το ζήτημα αυτό δεν είναι από τα πρώτα που απασχόλησαν τους μακροκυματιστές.

VIII.5. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΑΞΙΚΗΣ ΠΑΛΗΣ

Μελετήσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο αναλυτικά τη θέση των Fine-Harris για το πώς η ταξική πάλη επηρεάζει τα στάδια στον καπιταλισμό. Θεωρούν πως το καθοριστικό επίπεδο είναι αυτό του τρόπου παραγωγής, το οποίο καθορίζει σε γενικές γραμμές τον χαρακτήρα της ταξικής πάλης.

Η ίδια περίπτωση λογική επικρατεί και στην άλλη πλευρά. Όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Kuczynski (1992) “δεν είναι τυχαίο ότι οι πόλεμοι και οι επαναστάσεις έγιναν στα τελευταία στάδια της “πάνω πλευράς” των μακροκυμάτων και στη διάρκεια των μεταβατικών φάσεων και ότι νέες τάσεις στην ανάπτυξη του κινήματος της εργατικής τάξης κέρδισαν έδαφος επίσης σε τέτοιες φάσεις”.

Αλλά και γενικότερα η λογική με την οποία οι περισσότεροι μακροκυματιστές εξηγούν τα κύματα δεν αφήνει περιθώρια για καθοριστικό ρόλο της ταξικής πάλης, η οποία μάλλον ετεροκαθορίζεται. Έτσι, σ’ αυτό το σημείο υπάρχει μεγάλη ταύτιση.

Πρέπει όμως εδώ να τονισθεί πως το ζήτημα της ταξικής πάλης, ενώ έχει άμεση σχέση με την οικονομία, την ξεπερνάει και είναι κατ’έξοχήν πολιτικό ζήτημα με πάρα πολλές προεκτάσεις.

Έτσι για παράδειγμα ο Mandel (1992) προτιμάει τη λογική των εναλλακτικών λύσεων που δίνει η οικονομία στην πολιτική και όχι τη λογική του ενός και μόνο δρόμου. Αυτό είναι ένα ερώτημα που έτσι κι αλλιώς δεν μπορεί να απαντηθεί μόνο από την οικονομική επιστήμη.

Όσο αφορά όμως το ζήτημα των σταδίων μπορούμε και από εμπειρική και από θεωρητική άποψη να επικροτήσουμε την ιδέα ότι το πρωτεύον και καθοριστικό είναι το στοιχείο της οικονομίας και το επίπεδο του τρόπου παραγωγής.

VIII.6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είναι πλέον φανερό από την προηγούμενη σύγκριση ότι οι δύο θεωρίες έχουν ουσιαστικές ομοιότητες. Μπορούμε τουλάχιστον να ισχυριστούμε ότι οι έννοιες “στάδιο” και “μακροκύμα” δεν είναι ασύνδετες μεταξύ τους αλλά οι πραγματικές οικονομικές αιτίες που γέννησαν αυτές τις έννοιες είναι παραπλήσιες, ίσως και ταυτόσημες.

Όμως η κάθε θεωρία θέτει και διαφορετικά κριτήρια και έτσι βλέπει τα πράγματα από διαφορετική οπτική γωνία. Μέσα στη μεγάλη πολυπλοκότητα και τις άπειρες μεταβλητές ενός οικονομικού συστήματος είναι πιθανόν το ίδιο “φαινόμενο” να συλλαμβάνεται εν μέρει από διαφορετικές θεωρίες, οι οποίες μάλιστα μπορεί να ξεκινούν και από διαφορετική βάση.

Κάτω από αυτό το πρίσμα και θεωρώντας σαν δεδομένη τη διαφορετική οπτική των δύο θεωριών, θεωρώντας σαν δεδομένη την πολυπλοκότητα, άρα και την ασάφεια, των ορισμών του “σταδίου” και του “κύματος” είναι πολύ πιθανό να “ανιχνεύουμε” ένα νέο κύμα χωρίς να ανιχνεύουμε ένα καινούργιο στάδιο και το αντίστροφο.

Όμως αυτό δε σημαίνει ότι κύμα και στάδιο είναι ασυσχέτιστα. Όπως η προηγούμενη ανάλυση μας δείχνει υπάρχουν πολύ σοβαρές ενδείξεις για την ύπαρξη άμεσης συχέτισής τους και θα πρέπει πάντα να ελέγχουμε για την εμφάνιση του ενός όταν έχουμε την εμφάνιση του άλλου.

ΙΧ.ΝΕΟ ΣΤΑΔΙΟ ΣΤΟΝ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟ;

Με βάση την προηγούμενη παρουσίαση αλλά και μερικά νέα δεδομένα που θα παρουσιαστούν πιο κάτω θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα του τίτλου του κεφάλαιου αυτού.

Απόλυτη - Σχετική Υπεραξία

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια αλλαγή στη σχέση της απόλυτης με τη σχετική υπεραξία. Φυσικά η δεύτερη εξακολουθεί να παραμένει κυρίαρχη και να “οδηγεί” τις εξελίξεις. Ωστόσο δεν έχει πάρει την ώθηση που σε άλλες εποχές έπαιρνε από την είσοδο των νέων τεχνολογιών στην παραγωγή. Συνεπώς ούτε το ποσοστό κέρδους πήρε μια ανάλογη ώθηση, με αποτέλεσμα να μη μπορούν να ξεπεραστούν τα κρισιακά φαινόμενα που παρουσιάστηκαν στην παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία μετά το 1973. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα μία στροφή του κεφάλαιου στην άντληση περισσότερης απόλυτης υπεραξίας, σαν αντιστάθμισμα.

Έτσι, η ουσιαστική κατάργηση του οκτάωρου σε πολλούς τομείς της οικονομίας, η δεύτερη εργασία που εξαπλώνεται ραγδαία, η εργασία των γυναικών σαν απαραίτητο συμπλήρωμα του εισοδήματος της εργατικής οικογένειας, αλλά και η μεταφορά των εργοστασίων σε “τρίτες” χώρες, όπου επικρατούν συνθήκες απόλυτης εξαθλίωσης της εργατικής τάξης είναι αποδείξεις για το δυνάμωμα του ρόλου της απόλυτης υπεραξίας.

Εκπληρώνεται εν μέρει λοιπόν το πρώτο κριτήριο των Fine-Harris για αλλαγή στη μορφή της υπεραξίας. Όμως πρέπει να προσεχθεί ότι η αλλαγή αυτή δεν ανατρέπει την κυριαρχία της σχετικής υπεραξίας, που εξακολουθεί να παίζει το καθοριστικό ρόλο.

Έλεγχος Και Ιδιοποίηση Της Υπεραξίας

Στο επίπεδο αυτό παρατηρείται μια αλλαγή κυρίως στη Ευρώπη με την ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, μεγάλα αποθέματα υπεραξίας διαχειρίζονται πλέον από το διευθυντήριο των Βρυξελλών και μοιράζονται από εκεί σε κράτη και επιχειρήσεις. Όμως η αλλαγή δεν είναι κυρίως ποιοτική. Περισσότερο,

αντί για το εθνικό κράτος, ένα νέο υπερεθνικό αναλαμβάνει μέρος των λειτουργιών του ΚΜΚ.

Υπάρχει βέβαια και η δημιουργία των Πολυεθνικών Πολυκλαδικών Μονοπωλίων που είναι μία ποιοτική διαφορά στον τρόπο ελέγχου και ιδιοποίησης της υπεραξίας, όμως είναι ένα θέμα που χρειάζεται περισσότερη διερεύνηση.

Κοινωνικοποίηση Της Παραγωγής

Και στο επίπεδο αυτό τα τελευταία χρόνια υπάρχουν σοβαρές εξελίξεις. Η πρώτη είναι αυτή που προαναφέραμε: η εμφάνιση των ΠΠΜ που είναι μια εξέλιξη του μονοπωλίου. Είναι πλέον πολυεθνικό και πολυκλαδικό, που σημαίνει ένα ανώτερο επίπεδο κοινωνικοποίησης της παραγωγής και της ανταλλαγής.

Η δεύτερη είναι η ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης(κυρίως) αλλά και η προώθηση μιας σειράς περιφερειακών ολοκληρώσεων (Β. Αμερικής-Ανατολικής Ασίας) και η συνεπαγόμενη δημιουργία θεσμών σε υπερεθνικό επίπεδο που καθορίζουν τη λειτουργία της καπιταλιστικής οικονομίας.

Ο Ρόλος Της Κρίσης

Είδαμε προηγουμένως το ρόλο της κρίσης σαν προπομπό και μεταβατική φάση ενός νέου σταδίου ή κύματος. Και πράγματι ξεκινώντας από το 1973 παρατηρείται μια κρισιακή πορεία των δεικτών της οικονομίας, ξεκινώντας από το ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας και το ποσοστό κέρδους.

Όπως ο υποστηρίζει ο Kuczynski (1992) η κρίση αυτή οδηγεί στη μετάβαση από την κρατικομονοπωλιακή στην υπερκρατικομονοπωλιακή ρύθμιση, που οδηγεί στην “Ευρωπαϊκή εσωτερική αγορά”.

Κύμα Ύφεσης.

Όπως φαίνεται και στους προηγούμενους πίνακες, σύμφωνα με τη θεωρία των μακροκυμάτων είμαστε στο “κάτω μισό “ ενός μακροκύματος. Κατά συνέπεια δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την είσοδο των νέων τεχνολογιών και την

εμφάνιση ενός νέου κύματος ανάπτυξης (για το οποίο βέβαια κανείς δεν μπορεί να προσδιορίσει το πότε θα έρθει).

Με βάση λοιπόν την προηγούμενη σύνδεση των μακροκυμάτων με τα στάδια, υπάρχουν και από αυτή τη σκοπιά ισχυρές ενδείξεις ότι είμαστε στην αρχή της δημιουργίας ενός νέου σταδίου στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής.

Συμπεράσματα

Με βάση τα προηγούμενα στοιχεία και την συσχέτιση των μακροκυμάτων με τα στάδια μπορούμε να ισχυριστούμε πως υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις για το πέρασμα σε νέο στάδιο που συντελείται την εποχή αυτή.

Χρειάζεται περισσότερη έρευνα για το ζήτημα του τρόπου ελέγχου και ιδιοποίησης της υπεραξίας, για το ρόλο των ΠΠΜ και για την ανίχνευση ενός νέου μακροκύματος, έτσι ώστε να τεκμηριωθεί πλήρως το νέο αυτό στάδιο.

Όπως τα πρώτα στοιχεία δείχνουν δεν θα έρθει με τον τρόπο που ήρθαν τα προηγούμενα. Υπάρχουν έντονα τα σημάδια της επιστροφής σε μεθόδους συσσώρευσης και εκμετάλευσης του παρελθόντος μαζί με τα ποιοτικά νέα χαρακτηριστικά που φέρνει. Αν τελικά αυτό επικρατήσει είναι και ένα δείγμα της γενικότερης εξάντλησης των “καυσίμων” αυτού του τρόπου παραγωγής, αλλά αυτό θα φαίνεται πολύ πιο καθαρά όσο προχωράει στη ζωή.

Πάντως δεν θα ήταν ακραία η θέση πως το “νέο” που έρχεται είναι ακόμη πιο “παλιό” από το παλιό που όμως φοράει νέα ρούχα.

Χ.ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην εργασία αυτή έγινε μια προσπάθεια για προσέγγιση της λογικής περιοδολόγησης του καπιταλισμού. Κριτήριο ήταν η Μαρξιστική πολιτική οικονομία, που εξ' αρχής θεωρήθηκε πιο κοντά στην αντικειμενική πραγματικότητα.

Ιδιαίτερη ήταν η αναφορά στη θεωρία των Fine και Haggis και αυτή των μακροκυμάτων. Η προσπάθεια σύνδεσης των δύο αυτών θεωριών δείχνει τα κοινά τους σημεία και είναι μια ακόμη απόδειξη για την ύπαρξη διαφορετικών σταδίων στην καπιταλιστική ανάπτυξη. Είναι όμως και μια απόδειξη πως στην πολύπλοκη οικονομο-κοινωνική πραγματικότητα, το ίδιο γεγονός μπορεί να ειπωθεί από διαφορετικές αφετηρίες και τρόπους σκέψης και με διαφορετικού επιπέδου συμπεράσματα. Κάτι τέτοιο ίσως συμβαίνει και με τις θεωρίες που εμείς εξετάσαμε.

Στο τέλος μένει ένα μεγάλο ερωτηματικό. Έχουμε περάσει σε κάποιο νέο στάδιο ή όχι; Η σύγκριση των δύο θεωριών και τα πρώτα στοιχεία που παρουσιάζονται, μπορούν να βοηθήσουν αυτόν που θέλει να ελέγξει την ορθότητα της κατ' αρχήν καταφατικής απάντησης.